

Politieke misère na persoonlijke affaire?

De invloed van persoonlijke affaires van politici op hun politiek
functioneren in de geschreven media van 1950 tot 2000

Radboud Universiteit Nijmegen

**Masterscriptie Politiek & Parlement
Radboud Universiteit Nijmegen
Naam: Bart Molenkamp
Studentnummer: s4363000
Naam begeleider: dr. A.C. Hoetink
Datum: 15-03-2018**

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Ontwikkeling politieke representatie	3
Ontwikkeling wetenschap	5
Negatieve rol persoonlijke in de politiek.....	7
Probleem- en vraagstelling.....	8
Methode	9
1. Affaires en politieke cultuur in vergelijkend perspectief	13
Affaires en politieke cultuur in internationaal perspectief	13
Affaires en politieke cultuur in Nederland	15
2. Invloed van affaires op het functioneren van politici	18
Financiële affaires.....	18
Verkeersovertredingen	21
Overige affaires	24
Relationele affaires.....	26
Conclusie	29
Bibliografie.....	31
Literatuur	31
Primaire bronnen.....	32
De Telegraaf.....	32
De Volkskrant.....	33
Nieuwsblad van het Noorden	34
NRC Handelsblad	34
De Waarheid	34
Leeuwarder Courant.....	34
Overige kranten	34
Bijlage 1: Database affaires	35

Inleiding

Op 30 juli 1986 werd Loek Duyn, een boer uit de Beemster, namens het CDA verkozen in de Tweede Kamer. Waar veel parlementariërs in de anonimiteit van de Kamer blijven kwam Duyn nog geen twee maanden later al in de publieke belangstelling te staan. Voor het oog van een NOS-camera toonde hij het gebruik van een toentertijd verboden geboortekriek bij het ter wereld brengen van een kalf. Het apparaat was destijds felomstreden, en vele verontwaardigde burgers meldden zich bij de NOS, de politie en de dierenbescherming om zich te beklagen. De algemene inspectiedienst van het ministerie van Landbouw nam de zaak hoog op en besloot Duyn vervolgens op de bon te slingeren.¹ Geen fijn begin als Kamerlid natuurlijk, maar politiek gezien had de zaak geen verdere gevolgen. Toen hij een jaar later met een borrel op achter het stuur was gekropen en werd aangehouden had dat wel consequenties. Gezien zijn eerdere pleidooien voor strengere controles op rijden onder invloed besloot hij onder druk van de fractie zijn woordvoerderschap verkeersveiligheid neer te leggen.² Duyn bleek echter het slachtoffer van de wet van Murphy, zoals Leo Derksen het in zijn column in *De Telegraaf* goed wist te vatten.³ Toen hij begin 1988 voor de derde keer in twee jaar tijd met justitie in aanraking kwam, ditmaal door te parkeren op een invalideparkeerplaats, was zijn positie als Kamerlid onhoudbaar geworden.⁴ Zijn politieke loopbaan kwam vroegtijdig tot een eind, niet als gevolg van politieke misstappen, maar door het in opspraak raken van zijn handelen als privépersoon.

Het terugtreden van Loek Duyn is een van de vele voorbeelden van de zichtbaarheid en het belang van het persoonlijk handelen van politici buiten de politieke arena. De manier waarop er vanuit de media gereageerd wordt op dergelijke persoonlijke affaires van politici kan meer inzicht bieden in het beeld dat er bestaat van goede politiek, goede vertegenwoordiging en de rol van het persoonlijke daarbinnen. Het is daarbij de vraag waar de grenzen van politiek liggen en of het persoonlijk handelen van politici buiten hun functie binnen die grenzen ligt. Heeft een affaire van een politicus in de private sfeer, dat wil zeggen in zijn hoedanigheid als privépersoon, invloed op zijn functioneren als politicus? Of gaat het enkel om politieke activiteiten, waarbij de politicus handelt als lid van het parlement of de regering? In het geval van Duyn is het bijvoorbeeld duidelijk dat hem kwalijk werd genomen dat zijn gedrag in de persoonlijke sfeer haaks stond op zijn politieke uitingen.

Opvattingen over goede politiek en politieke vertegenwoordiging, ofwel representatie, zijn door de tijd heen aan verandering onderhevig. Die veranderingen hebben hun weerslag op hoe er wordt gedacht over de rol van het persoonlijk handelen in de politiek. In deze scriptie zal er onderzoek worden gedaan naar de plaats van dat persoonlijk handelen ten opzichte van de grenzen van politiek de rol ervan in opvattingen over goede politiek en representatie, op basis van geschreven media. Daartoe zal er in het bijzonder worden gekeken naar de invloed van persoonlijke affaires op het politiek functioneren van politici. Om meer inzicht te krijgen in dit alles zal er eerst dieper worden ingegaan op de historische ontwikkeling van de opvattingen over goede politiek en representatie in het Nederlandse bestel. Die opvattingen liggen namelijk niet vast, maar zijn aan verandering onderhevig. De rol van het persoonlijke in de politiek, die eveneens verandert, zal daarbij een centrale plaats innemen.

Ontwikkeling politieke representatie

De Franse politiek filosoof Bernard Manin herkent in zijn toonaangevende boek *The principles of representative government* een ontwikkeling van de Westerse democratieën van het parlementarisme

¹ 'CDA-kamerlid in opspraak na gebruik van geboortekriek', *Het Vrije Volk* (18 september 1986).

² 'Kamerlid Duyn woordvoerder af na dronken rijden', *Limburgsch dagblad* (5 november 1987).

³ Leo Derksen, 'Op zicht. Noodlot', *De Telegraaf* (25 april 1988).

⁴ 'CDA'er Duyn toch uit Kamer', *Nieuwsblad van het Noorden* (21 april 1988).

naar een partijdemocratie en vervolgens naar een toeschouwersdemocratie.⁵ Die ontwikkelingen in de manier waarop representatie werd ingevuld hangen nauw samen met de veranderende rol van de persoon van politici en het vertrouwen in hen. Tot grofweg 1880 was het parlementarisme in Nederland het dominante systeem, waarin werd gestemd op basis van vertrouwen in een persoon, die vervolgens op basis van zijn eigen ratio het algemeen belang diende na te streven. Na 1880 ging het parlementarisme langzaam over in een partijdemocratie. Daarin was de politieke partij de belangrijkste actor. Kiezers werden verondersteld op basis van sociaaleconomische factoren op een van de partijen te stemmen, die samen de verschillende groepen en scheidslijnen in de samenleving reflecteerden. Die stem is in dit systeem dan ook gebaseerd op vertrouwen in een partij in plaats van een persoon, en ligt doorgaans van tevoren al vast. Ook de rol van vertegenwoordigers is in dit systeem anders. Ze stemmen niet meer zonder last en in dienst van het algemeen belang, maar in dienst van hun partij en achterban. De persoon van de politicus nam zodoende aan belang af, ten bate van de partij. In Nederland was er grofweg sprake van een partijdemocratie in de periode van 1880 tot 1980.

Vanaf de jaren zestig, een periode waarin ook de ontzuiling plaatsvond, begon de partijdemocratie in Nederland te veranderen in het derde ideaaltype van Manin, de toeschouwersdemocratie. Het fenomeen 'de zwevende kiezer' kwam op en de vaste achterban van partijen begon te verdwijnen. Om kiezers toch aan zich te binden gingen partijen zich weer meer richten op de persoonlijke vertrouwensband tussen kiezer en gekozene. Partijleiders werden daarbij belangrijker, onder meer ten koste van het partijprogramma, waarin een terugkeer naar het parlementarisme valt te herkennen. Door de moderne media is de band tussen kiezer en gekozene bovendien weer persoonlijker geworden. Een gevolg daarvan is dat vertegenwoordigers steeds meer media-experts worden, om zo kiezers aan zich te binden. Het imago van politici speelt dan ook een belangrijke rol bij verkiezingen. Er is zodoende sprake van een toegenomen belang van het persoonlijke in de politiek.

Dit toegenomen belang van het persoonlijke in de politiek heeft tot veel aandacht van historici en andere wetenschappers geleid, die dit fenomeen ook wel hebben aangeduid met het begrip 'personalisering'. Met personalisering van de politiek wordt de ontwikkeling bedoeld waarin politieke leiders belangrijker zijn geworden, onder meer ten aanzien van de partij en het programma.⁶ Ten gevolge van de ontzuiling, een toenemende individualisering en de opkomst van de massamedia trad de politicus de tweede helft van de twintigste eeuw meer naar voren.⁷ De persoon van de politicus is dan ook naar het centrum van de belangstelling verschoven, ten koste van de inhoud.⁸ Daarbij hebben historici ook steeds meer oog gekregen voor het toegenomen belang van de persoonlijke sfeer van politici. Volgens Ana Inés Langer maakt de politisering van de privépersoon dan ook onderdeel van uit van de personalisering van de politiek.⁹ De toegenomen aandacht voor het privéleven van politici is zodoende een onderdeel van de bredere ontwikkeling van personalisering, zo stelt ook de politicologe Rosa van Santen.¹⁰ Zij onderscheidt zeven verschillende vormen van personalisering, waaronder de politisering van de privésfeer en de toegenomen media-aandacht voor emotie in de politiek.

⁵ Bernard Manin, *The principles of representative government* (Cambridge 1997), 193-235.

⁶ Ana Inés Langer, 'A Historical Exploration of the Personalisation of Politics in the Print Media: The British Prime Ministers (1945–1999)', *Parliamentary Affairs* 60:3 (2007), 371–387, alhier 371.

⁷ Gerrit Voerman, 'De onstuitbare opmars van het private in de politiek' in: Renders, H. en G. Voerman (red.), *Privé in de politieke biografie* (Amsterdam, 2007), 15-23, alhier 16-17.

⁸ Rosa Van Santen, *Popularization and personalization: a historical and cultural analysis of 50 years of Dutch political television journalism* (Amsterdam, 2012), 26.

⁹ Ana Inés Langer, 'The Politicization of Private Persona: Exceptional Leaders or the New Rule? The Case of the United Kingdom and the Blair Effect', *The International Journal of Press/Politics* 15:1 (2010), 60-76, alhier 61

¹⁰ Van Santen, *Popularization and personalization*, 41-46.

De toegenomen belangstelling voor de persoon van de politicus heeft ertoe geleid dat politici als het ware dichter bij de burger zijn komen te staan. Die vergrote zichtbaarheid kan echter ook leiden tot minder aanzien van politici, terwijl politici een zeker aanzien dienen te bezitten om een legitieme machtspositie te hebben. Die spanning tussen zichtbaarheid en aanzien wordt benoemd door de Franse socioloog Jean-Pascal Daloz.¹¹ Politici dienen hierin een zekere balans te vinden. Als gevolg van de personalisering en de ontwikkeling naar een toeschouwersdemocratie is de zichtbaarheid vanaf de jaren vijftig sterk toegenomen, ten koste van het aanzien van politici. Het persoonlijk handelen van politici buiten de politieke arena speelt hierin eveneens een rol, en kan negatieve gevolgen hebben voor het aanzien van politici. In lijn met de personalisering van de politiek lijkt zodoende ook de persoonlijke sfeer van politici aan betekenis te hebben gewonnen.

Nauw verwant aan het aanzien van politici is hun integriteit, een vraagstuk dat onder invloed van affaires in toenemende belangstelling staat. Die integriteit wordt geschonden wanneer er in strijd met de geldende morele waarden en normen en daarmee samenhangende regels wordt gehandeld.¹² Persoonlijke affaires betreffen doorgaans een schending van die normen en waarden. Overigens heeft niet elke schending hiervan ook invloed op de beoordeling van de integriteit van iemand als politicus.¹³ Het gaat er dan ook om wat het publiek er in morele zin van vindt.¹⁴ Die publieke moraal is aan verandering onderhevig, waardoor de invloed van persoonlijke affaires op de beoordeling van de integriteit van een politicus dat vermoedelijk eveneens is.

De invulling van politieke representatie is sinds de tweede helft van de twintigste eeuw zodoende aan grote veranderingen onderhevig. Er is in het bijzonder vanaf de jaren negentig in Nederland sprake van een ontwikkeling naar een toeschouwersdemocratie, waarin de rol van de persoon van de politicus en het persoonlijk handelen aan belang hebben gewonnen.¹⁵ Er is sprake van een personalisering van de politiek, waarin de persoonlijke sfeer van de politicus meer op de voorgrond is komen te staan. Er wordt gestemd op een persoon, die kiezers aan zich wil binden door zijn imago goed te managen. Het persoonlijk handelen van politici in de private sfeer is dus meer in de belangstelling komen te staan. Het persoonlijke is dan ook steeds meer binnen de grenzen van de politiek komen te vallen, waardoor het persoonlijk handelen vermoedelijk ook belangrijker is geworden. Dat heeft immers een sterke invloed op het aanzien, imago en de beoordeling van de integriteit van politici, zaken die aan belang hebben gewonnen in de tweede helft van de twintigste eeuw. Het is vervolgens de vraag of en in welke mate persoonlijke affaires, die in dit onderzoek centraal staan, eveneens meer invloed hebben gekregen op het politiek functioneren van politici.

Ontwikkeling wetenschap

Al deze beschreven ontwikkelingen hebben ook binnen de wetenschap geleid tot nieuwe inzichten en andere manieren om naar politiek en representatie te kijken. Politieke en communicatiewetenschappers hebben al enige tijd aandacht voor de interactie tussen het persoonlijke en de politiek. Een van de meest aangehaalde werken als het gaat om onderzoek dat politiek en representatie vanuit een breder perspectief bekijkt is het boek *politics and popular culture* van John Street uit 1997. In dat werk legt hij als een van de eersten de interactie bloot tussen politiek

¹¹ Jean-Pascal Daloz, 'Between majesty and proximity: The enduring ambiguities of political representation in France', *French Politics* 6.3 (2008), 302-320.

¹² Leonardus Wilhelmus Johannes Clemens Huberts, *Integriteit en integritisme in bestuur en samenleving: wie de schoen past...* (2005), 14.

¹³ Huberts, *Integriteit en integritisme*, 8.

¹⁴ Ibidem, 9.

¹⁵ Jos de Beus, *Na de beeldenstorm. Een beschouwing over de werking van de toeschouwersdemocratie in Nederland* (2002), 19-26.

en populaire cultuur.¹⁶ Als politicoloog maakt hij zodoende de verbinding met disciplines als cultuur- en communicatiewetenschappen. Na publicatie van dit boek is er steeds meer literatuur verschenen over de interactie tussen het persoonlijke en de politiek. Onder meer David Marsh doet onderzoek naar het fenomeen ‘celebrity politician’, oftewel politici die beroemd worden en hun leiderschap gaan personaliseren.¹⁷ Ook de communicatiewetenschapper John Corner heeft onderzoek gedaan naar de persoon van de politicus. Hij onderscheidt daarin drie sferen, waaronder de privésfeer. Die kan door politici worden ingezet in de politieke sfeer om politiek kapitaal te vergaren.¹⁸ Zo heeft dus ook de privésfeer van politici een opmars gemaakt in het onderzoek naar de politiek. Dat blijkt tevens uit het werk van de eerder genoemde Langer, die de politisering van de privépersoon van politici heeft onderzocht.¹⁹

Binnen de politieke -en communicatiewetenschappen is er zodoende sprake van een toegenomen aandacht voor het persoonlijke in de politiek. Bovendien richt die aandacht zich tevens op de private sfeer, een belangrijk onderdeel van het persoonlijk handelen door politici. Recentelijk is er ook in de politieke geschiedwetenschap meer aandacht gekomen voor het persoonlijke, en in lijn daarmee voor de private sfeer van politici. Dat komt voort uit de groeiende belangstelling van historici voor een culturele benadering van politieke geschiedenis.²⁰ In Nederland heeft zich dat geuit in een herwaardering van het individuele en persoonlijke in de politiek.²¹ Zo kijkt Remieg Aerts in zijn artikel *Emotie in de politiek: over politieke stijlen in Nederland sinds 1848* uit 2003 naar de stijl van politici, met een bijzondere aandacht voor het toegenomen belang van emotie daarin.²² Ook Henk te Velde kijkt in zijn boek *Stijlen van Leiderschap. Persoon en Politiek van Thorbecke tot Den Uyl* naar de stijl van verschillende politici.²³ Hij poogt hiermee te reflecteren op de politieke cultuur, iets wat in deze scriptie eveneens gedaan zal worden op basis van een analyse van persoonlijke affaires door politici. Een ander werk in lijn met de herwaardering van het persoonlijke in de politiek is de bundel *Het persoonlijke is politiek. Egodocumenten en politieke cultuur*, onder redactie van Aerts, Janny de Jong en Henk te Velde. Het gaat in op de relatie tussen de persoon van de politicus en de politiek. De persoon van de politicus wordt hier wederom ingezet om inzicht te krijgen in de politieke cultuur. Elke periode heeft namelijk een ander ideaal van goede politiek en geschikte politici, wat iets zegt over de politieke cultuur in die periode.²⁴ In deze scriptie zal worden voortgebouwd op de insteek van dat onderzoek, door te kijken naar politieke cultuur en de rol van persoonlijke affaires in het bedrijven van goede politiek.

Binnen deze trend van meer aandacht voor het persoonlijke in de politiek zijn er, in navolging van de politieke en communicatiewetenschappen, tevens meer publicaties verschenen over de interactie tussen de politiek en de privésfeer van politici. De bundel *Privé in de politieke biografie* onder redactie van Hans Renders en Gerrit Voerman is hier een voorbeeld van.²⁵ Verschillende bijdragen hebben het over de privésfeer van een aantal bekende politici. In de bredere aandacht voor een

¹⁶ John Street, *Politics & popular culture* (Cambridge, 1997).

¹⁷ David Marsh, Paul 't Hart en Karen Tindall, ‘Celebrity Politics: The Politics of the Late Modernity?’, *Political Studies Review* 8:3 (2010), 322-340, alhier 325.

¹⁸ John Corner, ‘Mediated Persona and Political Culture: Dimensions of Structure and Process’, *European Journal of Cultural Studies* 3:3 (2000), 386-402, alhier 394-395.

¹⁹ Ana Inés Langer, ‘The Politicization of Private Persona’.

²⁰ Annelien de Dijn, ‘R. Aerts, J. de Jong, H. te Velde, Het persoonlijke is politiek. Egodocumenten en politieke cultuur’, *BMGN - Low Countries Historical Review* 118:3, 410-412, alhier 410.

²¹ De Dijn, ‘Het persoonlijke is politiek’, 410.

²² Remieg Aerts, ‘Emotie in de politiek: over politieke stijlen in Nederland sinds 1848’, *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis* (2003), 12-25.

²³ Henk Te Velde, *Stijlen van Leiderschap. Persoon en Politiek van Thorbecke tot Den Uyl* (Amsterdam, 2002).

²⁴ De Dijn, ‘Het persoonlijke is politiek’, 411.

²⁵ Hans Renders en Gerrit Voerman, *Privé in de politieke biografie* (Amsterdam, 2007).

culturele benadering van politieke geschiedenis en het persoonlijke daarin komt zodoende de privésfeer eveneens meer in de belangstelling te staan als relevant voor politiek historisch onderzoek. Zeer recentelijk heeft ook Harm Kaal bijgedragen aan de geschetste ontwikkelingen. Hij doet in het bijzonder onderzoek naar het gebruik van populaire cultuur door politici²⁶, in lijn met de eerder genoemde politicoloog John Street. In een van zijn artikelen wijdt hij echter ook een deel van de tekst aan de interactie tussen de politiek en de privésfeer van politici.²⁷ Populaire cultuur en privé worden door Kaal vooral onderzocht als mogelijkheden voor politici om politiek kapitaal te vergaren. In deze scriptie wordt weliswaar gekeken naar affaires waarbij het persoonlijke leven negatief in het nieuws komt, maar het is belangrijk om te herkennen dat Kaal het persoonlijk handelen van politici in de private sfeer zo ook binnen het domein van de politiek plaatst. Hoe die private sfeer in negatieve zin een rol kan spelen zal in dit onderzoek verder duidelijk worden.

Negatieve rol persoonlijke in de politiek

Zowel binnen de wetenschap als binnen de politiek zelf is het persoonlijk handelen van politici aldus belangrijker geworden. Er heeft een verschuiving plaatsgevonden naar meer aandacht voor de persoonlijke sfeer van politici. Die belangstelling voor het persoonlijke leven van politici kan door hen gebruikt worden om politiek kapitaal te vergaren, zoals onder meer Kaal heeft aangetoond. Het persoonlijk handelen van politici in de private sfeer kan echter ook in negatieve zin in het nieuws komen. Wanneer dergelijk handelen niet overeenkomt met maatschappelijke normen kan het naar buiten worden gebracht via de media, met alle mogelijke gevolgen van dien, zoals in het geval van Loek Duyn.

In Nederland is er binnen de geschiedwetenschap nog geen onderzoek gedaan naar dergelijke negatieve gevolgen van de vergrote zichtbaarheid van het persoonlijke voor politici, terwijl het wel degelijk grote gevolgen kan hebben. Het toegenomen belang van het persoonlijke in de politiek heeft er immers toe geleid dat het voor politici steeds belangrijker is geworden om hun publieke imago te managen, ze dienen een zeker aanzien te behouden. Wanneer er zaken uit de private sfeer van politici naar boven komen die niet conform onze maatschappelijke normen zijn, kan dat een grote inbreuk maken op het aanzien van politici, onder meer door twijfels aan hun integriteit. Hun reputatie kan door dergelijke affaires dan ook ernstige schade oplopen, met vaak gevolgen voor hun politieke effectiviteit.²⁸ Dat bleek bijvoorbeeld al uit de eerder genoemde gebeurtenissen rondom Loek Duyn.

In het buitenland is er al wel aandacht voor deze keerzijde voor politici van de vergrote zichtbaarheid van het persoonlijke, zij het voornamelijk vanuit andere disciplines dan de geschiedwetenschap. In het tijdschrift *American Behavioral Scientist*, waar vooral sociologen in publiceren, zijn verschillende bijdragen geleverd aan het onderzoek naar politieke schandalen. Zo zijn er artikelen gepubliceerd over schandalen in Frankrijk²⁹, Duitsland³⁰ en het Verenigd Koninkrijk³¹, allen vanuit sociologisch perspectief. Er zijn tevens auteurs die een meer historische benadering hanteren

²⁶ Harm Kaal, 'Popular politicians: the interaction between politics and popular culture in the Netherlands, 1950s–1980s', *Cultural and Social History* (2018); Harm Kaal, 'A friendly match. Sport and political culture in the Netherlands between the 1950s and the 1970s' in: P. Puschmann en T. Riswick (red.), *Building Bridges. Scholars, History and Historical Demography. A Festschrift in Honor of Professor Theo Engelen* (Nijmegen, 2018), 216-236.

²⁷ Kaal, 'Popular politicians', 15-16.

²⁸ John B. Thompson, *Political scandal: Power and visibility in the media age* (Cambridge, 2013), 102.

²⁹ Jean K. Chalaby, 'Scandal and the rise of investigative reporting in France', *American Behavioral Scientist* 47:9 (2004), 1194-1207.

³⁰ Frank Esser en Uwe Hartung, 'Nazis, pollution, and no sex: Political scandals as a reflection of political culture in Germany', *American Behavioral Scientist* 47:8 (2004), 1040-1071.

³¹ Howard Tumber, 'Scandal and media in the United Kingdom: From major to Blair', *American Behavioral Scientist* 47:8 (2004), 1122-1137.

in het onderzoek naar politieke schandalen. Zo heeft Frank Bösch onderzoek gedaan naar schandalen in Duitsland en Groot-Brittannië tussen 1880 en 1914.³² Ook Jenkins en Morris hanteren een historische benadering, al zijn het geen historici. Zij hebben over een lange periode onderzoek gedaan naar schandalen in de Franse politiek.³³ Er is internationaal zodoende al enig onderzoek verricht naar politieke schandalen. Wel komt dat onderzoek betrekkelijk weinig vanuit de geschiedwetenschap. De communicatiewetenschapper John Corner stelt dan ook dat er behoefte is aan meer historisch onderzoek naar negatieve consequenties van de toegenomen zichtbaarheid van het persoonlijke in de politiek.³⁴

Probleem- en vraagstelling

Deze scriptie beoogt te voorzien in een invulling van dit hiaat in de literatuur, door onderzoek te doen naar zaken waarbij politici in opspraak raakten als gevolg van persoonlijke affaires. Op die manier wordt er gepoogd een beter beeld te krijgen van de ontwikkeling van de rol van het persoonlijk handelen door politici in de opvattingen die er bestaan over goede politiek en representatie. De grenzen van politiek, en dus de vraag in welke mate het persoonlijk handelen in de private sfeer als relevant werd gezien voor het zijn van een goede politicus, staan daarbij centraal. Het is gebleken dat de persoon van de politicus belangrijker is geworden, maar het is niet duidelijk of misstappen in het persoonlijk handelen daardoor ook aan betekenis hebben gewonnen. Er zal zodoende geprobeerd worden een beeld te krijgen welke invloed persoonlijke affaires van politici hadden op hun functioneren als politicus.

De periode die zal worden onderzocht is de tweede helft van de twintigste eeuw, oftewel van 1950 tot 2000. Uit het voorgaande is gebleken dat de politiek en het representatiebegrip de tweede helft van de twintigste eeuw grote veranderingen hebben ondergaan. Met de ontzuiling en de overgang van de partijdemocratie naar een toeschouwersdemocratie hebben zich allerlei ontwikkelingen ingezet, waaronder de veranderingen in de grenzen van de politiek en de rol van het persoonlijke daarin. Door de relatief lange onderzoeksperiode is het mogelijk om de ontwikkeling van die veranderingen te onderzoeken in de reacties vanuit de geschreven media op persoonlijke affaires van politici. Volgens Kaal is er vanaf de jaren vijftig bovendien sprake van een transformatie van de emotionele gedragslijnen in de politiek, waarin zelfexpressie en authenticiteit belangrijker werden. Tot die tijd was politiek gestoeld op terughoudendheid en zelfdiscipline.³⁵ Vermoedelijk begint er vanaf eind jaren vijftig dan ook verandering te komen in de zichtbaarheid van de persoonlijke sfeer, waardoor de jaren vijftig het ideale startpunt zijn voor dit onderzoek.

Naast de veranderingen in de grenzen van de politiek en de rol van het persoonlijk handelen en privéleven van politici daarin is er in de periode van 1950 tot 2000 tevens sprake van een andere belangrijke ontwikkeling, namelijk die van de media, in het bijzonder op het gebied van politieke communicatie. Volgens Kees Brants en Philip van Praag kende Nederland tot 1970 een 'partijlogica', waarin politieke partijen hun stempel wisten te drukken op de media en veel invloed hadden. De media kan hier worden gezien als een soort spreekbuis van de politiek.³⁶ Rond 1970 ging dat over in een 'publiekslogica', waarin de media onafhankelijker werd, maar partijen nog wel degelijk invloed

³² Frank Bösch, 'Politics with scandals. Germany and Britain in transnational perspective (1880-1914)', *Historia y política: Ideas, procesos y movimientos sociales* 39 (2018), 53-77.

³³ Brian Jenkins en Peter Morris, 'Political scandal in France', *Modern & Contemporary France* 1:2 (1993), 127-137.

³⁴ Corner, 'Mediated Persona', 400.

³⁵ Kaal, 'Popular politicians', 1-2.

³⁶ Kees Brants en Philip van Praag, 'Signs of media logic. Half a century of political communication in the Netherlands', *Javnost-the public* 13:1 (2006), 25-40, alhier 31-37.

uitoefenden.³⁷ Dat duurde tot circa 1990, toen het veranderde in een ‘medialogica’, met een sterk onafhankelijke media, die steeds dominanter, cynischer, en meer op vermaak gericht werd.³⁸ Naast de verschoven grenzen van de politiek en de veranderde rol van het persoonlijk handelen van politici is zodoende ook de houding van de media veranderd tussen 1950 en 2000.

Het eindpunt van het onderzoek, het jaar 2000, is gekozen omwille van de snelle technologische ontwikkelingen die plaats hebben gevonden na de eeuwwisseling. De opkomst van internet als nieuw medium heeft namelijk grote invloed op de nieuwsvoorziening. Dit zal ook gevolgen hebben gehad voor de zichtbaarheid van het privéleven van politici en de manier waarop er werd gereageerd op misstappen in dat privéleven. De gekozen onderzoeksperiode leidt tot een minder vertroebeld beeld van de ontwikkelingen in het denken over goede politiek en representatie, grenzen van de politiek en veranderingen van de media op het gebied van politieke communicatie. De periode van 1950 tot 2000 biedt zodoende een goede mogelijkheid om te kijken naar ontwikkelingen in de invloed van het persoonlijk handelen van politici in de private sfeer op het functioneren als politicus. Dat leidt tot de volgende onderzoeksvraag: Op welke manier beïnvloedden persoonlijke affaires van politici hun functioneren als politicus in de geschreven media van 1950 tot 2000 in Nederland? Bij de beantwoording van deze vraag zal in het bijzonder gelet worden op een aantal zaken. Wanneer werd het hen aangerekend? Welke normen van goede politiek, zoals het aanzien of de integriteit van politici, waren er in het geding? Waar lag de grens tussen het private terrein van politici en de politiek? Tevens zal er door middel van een vergelijkend perspectief gekeken worden naar de relatie tussen persoonlijke affaires en politieke cultuur en hoe Nederland zich hiermee verhoudt tot het buitenland.

In lijn met de eerder geschetste ontwikkelingen is het de verwachting dat de invloed van persoonlijke affaires van politici op hun functioneren als politicus gedurende de periode 1950 tot 2000 aan verandering onderhevig is. Persoonlijke affaires zullen door de personalisering en veranderende rol van de media vermoedelijk aan belang hebben gewonnen en steeds groter worden uitvergroet. Het lijkt aannemelijk dat ze steeds meer binnen de grenzen van de politiek zijn komen te vallen, en zodoende ook gepaard zullen gaan met meer negativiteit jegens de betrokken politicus. De verwachting is dan ook dat de invloed van persoonlijke affaires op het functioneren van politici steeds groter zal zijn geworden.

Wat nog van belang is bij het gebruik van de term ‘affaire’ in deze scriptie is dat er geen onderscheid wordt gemaakt tussen vermeende en daadwerkelijk gebeurde affaires. Daar is voor gekozen omdat er wordt gekeken naar reacties op deze affaires, waarvoor het geen verschil maakt of de affaire daadwerkelijk heeft plaatsgevonden. Het is slechts van belang hoe er over geoordeeld wordt. Een andere belangrijke specificering is die van het begrip ‘politici’. Politici komen immers in verschillende hoedanigheden voor, van gemeenteraadsleden tot de minister-president. In deze scriptie zal enkel worden gekeken naar landelijke politici, dat wil zeggen leden van het parlement en de regering. Het zou te ver reiken om tevens lokale politici in het onderzoek te betrekken, gezien de beperkte omvang ervan. Er bestaan uiteraard grote verschillen tussen Kamerleden en leden van de regering, welke dan ook mee zijn genomen bij de uiteindelijke analyse. Hoe er ter werk is gegaan bij het onderzoek zal hierna nader worden belicht.

Methodie

Er zal nu dieper worden ingegaan op de opbouw van de scriptie, de opzet van het onderzoek en de onderzoeksmethode. Na deze methodische uitweiding zal er worden begonnen met een hoofdstuk over affaires in de Nederlandse politiek in vergelijkend perspectief, om zo meer inzicht te verkrijgen in de relatie tussen de Nederlandse politieke cultuur en de bestaande opvattingen over affaires. Er zal

³⁷ Brants en Van Praag, ‘Signs of media logic’, 31-37.

³⁸ Ibidem.

worden bekeken welke affaires in Nederland veel voorkomen, wat de gevolgen zijn van die affaires, en hoe zich dat verhoudt tot de Nederlandse politieke cultuur, onder meer in vergelijking met het buitenland. In hoofdstuk twee zal dieper worden ingegaan op een aantal affaires, door middel van een analyse van wat er over geschreven is in hoofdzakelijk twee verschillende dagbladen, te weten *De Telegraaf* en *De Volkskrant*, met indien nodig aanvullende dagbladen. De indeling van dit tweede hoofdstuk is gebaseerd op de verschillende soorten affaires die zijn gevonden. Alle affaires die zijn gevonden zijn onderverdeeld in vijf verschillende categorieën, die tevens als leidraad zullen dienen voor de indeling van het tweede hoofdstuk. Wat deze categorieën zijn en hoe die zijn bepaald zal zo duidelijk worden bij het bespreken van de gehanteerde methode.

Om te beginnen is er via verschillende methodes een zo uitputtend mogelijke lijst samengesteld van persoonlijke affaires van politici tussen 1950 en 2000. Er is op veel verschillende plekken gezocht naar affaires, waaruit een lijst is voortgekomen van in totaal bijna veertig affaires. Een aantal affaires betreft dezelfde persoon, zoals in het geval van de inmiddels bekende Loek Duyn. Om in dit onderzoek tot een persoonlijke affaire gerekend te worden dient een politicus in opspraak te zijn geraakt als gevolg van gebeurtenissen die niet direct verband houden met zijn politieke activiteiten. Soms is die scheiding niet zo duidelijk, wanneer het bijvoorbeeld gaat over belangenverstrengeling. Ook dan betreft het echter in hoofdzaak een activiteit buiten zijn politieke functie om, en valt het zodoende binnen de grenzen van dit onderzoek.

Doordat de lijst handmatig is samengesteld bestaat de mogelijkheid dat niet alle persoonlijke affaires van politici in de tweede helft van de twintigste eeuw in het onderzoek zijn meegenomen. Een volledig uitputtend overzicht van dergelijke affaires krijgen zou wegens de beperkte tijd voor dit onderzoek te ver reiken. Er zullen allicht meer affaires hebben plaatsgehad in Nederland, maar die zijn vermoedelijk in de vergetelheid geraakt. Affaires die niet zijn gevonden zullen dan ook geen enorme impact hebben gehad. Het gaat dan waarschijnlijk eerder over onbeduidende zaken, die bovendien weinig politieke consequenties gehad zullen hebben. De meest aansprekende persoonlijke affaires zullen zodoende hoogstwaarschijnlijk wel zijn gevonden. Desalniettemin is het belangrijk om te onthouden dat er geen harde uitspraken gedaan kunnen worden op basis van alleen de samengestelde lijst affaires, simpelweg omdat het niet valt uit te sluiten dat er meer affaires zijn geweest. Bovendien zijn uiteraard enkel de affaires gevonden die voor enige opschudding hebben gezorgd, waardoor het op basis van de lijst alleen niet is vast te stellen wat maakt dat affaires niet als relevant voor de politiek worden gezien.

Alle gevonden affaires zijn in een database verwerkt, waarbij ook de belangrijkste gegevens en omstandigheden zijn meegenomen, zoals de politieke partij van de politicus, zijn functie en de vraag of het politieke consequenties heeft gehad. Op basis van die gegevens en door middel van een vergelijking met het buitenland zal vervolgens in het eerste hoofdstuk gepoogd worden een algemeen beeld te schetsen van de relatie tussen de Nederlandse politieke cultuur en de rol van persoonlijke affaires in het denken over goede politiek en de grenzen van de politiek. Bij het samenstellen van de database werd duidelijk dat de verschillende affaires grofweg zijn onder te verdelen in vijf categorieën, die nu kort zullen worden besproken. De categorieën staan overigens op willekeurige volgorde.

De eerste categorie bestaat uit financiële affaires. Daarbij gaat het om alles waarbij een politicus in opspraak is geraakt als gevolg van een bepaalde vorm van inkomsten buiten de politieke functie, hetzij van de politicus persoonlijk dan wel van een bedrijf waar hij mee verbonden is. Het gaat daarbij dan ook vaak om een nevenfunctie of neveninkomsten, en ook belangenverstrengeling speelt hier vaak een rol. De tweede categorie, affaires met betrekking tot het verkeer, betreft voornamelijk politici die onder invloed van alcohol achter het stuur zijn gekropen. Onder deze categorie vallen echter alle zaken waarbij een politicus in opspraak is geraakt wegens zijn gedrag in het verkeer. De volgende categorie is een bredere, en betreft alle overige affaires die niet direct verband houden met de uitoefening van de politieke functie. Dat kan zijn van het aanzetten tot discriminatie tot het meenemen

van een dure fles wijn van een receptie. De vierde categorie, relationele affaires, betreft alle zaken waarbij een politicus in opspraak is geraakt door iets uit de relationele sfeer, zoals een buitenechtelijke relatie. De laatste categorie houdt verband met het verleden van politici. Het betreft alle affaires waarbij ze in opspraak zijn geraakt door hun verleden, of leugens over dat verleden. Bij de selectie van de affaires die per categorie nader zijn onderzocht is vooral gelet op een spreiding in periode, politieke achtergrond en functie, om zo de invloed van verschillende eigenschappen zo goed mogelijk te kunnen beoordelen.

De indeling van hoofdstuk twee, waarin er nader zal worden gekeken naar de reacties op de affaires in de twee onderzochte kranten, zal op basis van deze categorieën zijn. Op die manier kan per soort affaire bekeken worden welke plaats het had in het bedrijven van goede politiek. Binnen deze categorieën zal op basis van een aantal indicatoren verder worden gekeken naar de reacties in de onderzochte kranten op de affaires. Uiteindelijk kan er zo wat gezegd worden over welke factoren van welk belang zijn bij de plaats van affaires in het bedrijven van goede politiek. Naast een aantal basisfactoren die van te voren zijn aangeduid en in de database zijn verwerkt, zoals het jaartal, de politieke partij en de functie van de betreffende politicus, zijn de indicatoren voortgekomen uit het onderzoek zelf. In een apart document zijn deze indicatoren opgesteld en per affaire is bekeken in welke mate de indicator meespeelde in de plaats die aan de affaire werd toegedragen in het bedrijven van goede politiek. Met andere woorden is zo bekeken welke factoren een rol speelden bij het al dan niet relevant zijn van een persoonlijke affaire voor de politiek.

De vele verschillende specifieke redenen waarom een affaire binnen de grenzen van de politiek zou vallen zijn grofweg onder te verdelen in vier overkoepelende indicatoren. De eerste twee hebben te maken met schade aan het vertrouwen in de politicus, respectievelijk vanwege de voorbeeldfunctie die politici hebben en vanwege inbreuk op het beeld van bekwaamheid en integriteit van een politicus, hetgeen afbreuk doet aan zijn gezag. De andere twee indicatoren hebben te maken met hypocrisie. Een affaire kan namelijk ingaan tegen ofwel de idealen van de partij van de politicus of de standpunten waar de politicus zelf voor staat. Hiernaast zijn er ook drie aanvullende factoren te onderscheiden die niet zelf maken dat een affaire als politiek relevant wordt gezien, maar er wel aan kunnen bijdragen dat de overige indicatoren zwaarder wegen. Dit zijn het gedrag na een affaire, de populariteit en het functioneren tot dusver van de politicus en de kans op schade aan het aanzien van de partij.

Naast deze indicatoren op basis waarvan een affaire als relevant kan worden gezien voor de politiek zijn er ook een aantal indicatoren opgesteld op basis waarvan een affaire als irrelevant wordt afgedaan voor de politiek. Twee belangrijke indicatoren kunnen hierbij worden onderscheiden, namelijk het intact zijn van de geloofwaardigheid van de politicus en de wens om politici op hun beleid te beoordelen in plaats van op hun handelen buiten de politieke arena. Daarnaast zijn ook hier een viertal aanvullende indicatoren te onderscheiden, te weten het ontbreken van bewijs, de wens niet dubbel te straffen, het feit dat iemand (nog) niet veroordeeld is en wederom de populariteit en het functioneren van de politicus.

Deze indicatoren vormen de basis voor de analyse van de verschillende affaires. Daarnaast is er gekeken hoeveel aandacht er werd besteed aan een affaire, wie er de pleitbezorgers en tegensprekers waren en welke woorden en beoordelingen vaak terugkomen. Op die manier kan worden bekeken op basis waarvan een affaire binnen of buiten de grenzen van de politiek werd geplaatst. Dat zal eerst per categorie worden gedaan, waarna in de conclusie een algemeen oordeel zal worden gegeven over de plaats van affaires in het bedrijven van goede politiek. Er zal daarbij tevens bekeken worden of er een ontwikkeling door de tijd heen zichtbaar is. Waar mogelijk zijn er in ieder geval vijf affaires per categorie onderzocht, om zo enigszins een gedegen oordeel te kunnen vormen. In de categorie relationele affaires zijn slechts twee affaires gevonden waardoor dat daar niet mogelijk is gebleken. Verder is besloten om de categorie met betrekking tot het verleden van politici slechts in het eerste hoofdstuk te behandelen. Ten dele is dat gedaan omwille van de beperkte omvang van het

onderzoek, waardoor er keuzes gemaakt dienden te worden. Daar het in deze categorie altijd gaat over dan wel het oorlogsverleden, dat zo gevoelig lag dat het altijd leidde tot aftreden, dan wel het onjuist of onvolledig informeren van de partij, de Tweede Kamer of de regering, hetgeen ondanks de heersende publieke moraal altijd zorgt voor een ernstige schending van iemands integriteit is er besloten deze categorie slechts beperkt te behandelen.

Tot slot wordt er nog stilgestaan bij de materiaalverzameling. De affaires die per categorie zijn uitgelicht zijn zoals kort aangestipt hoofdzakelijk onderzocht binnen twee Nederlandse kranten, *De Volkskrant* en *De Telegraaf*. Deze twee kranten zijn gekozen om, ondanks de beperkte omvang van het onderzoek, toch een zo representatief mogelijk beeld te schetsen van hoe er over het algemeen geoordeeld werd over de affaires in de Nederlandse dagbladen. De *Volkskrant* was tot de ontzuiling van de jaren zestig een sterk katholieke krant en droeg tot 1965 de ondertitel 'Katholiek dagblad voor Nederland'. Met de omslag in deze periode werd de krant progressiever. De *Volkskrant* kreeg steeds meer de uitstraling van een kwaliteitskrant aan de linkse kant van het spectrum.³⁹ De *Telegraaf* had daarentegen een neutrale insteek, en kan eerder getypeerd worden als een populaire krant die zich richt op een breed publiek. De *Telegraaf* kan over het algemeen bovendien meer aan de rechtse kant van het spectrum worden geplaatst.⁴⁰ Het is hier niet het doel om een vergelijking tussen de kranten te maken, maar slechts om een goed beeld te krijgen op basis waarvan affaires al dan niet binnen de grenzen van de politiek vallen. Dat is dan ook de reden dat er bij gebrek aan artikelen in *De Volkskrant* en *De Telegraaf* eveneens binnen andere dagbladen is gezocht. Uiteraard is daarbij rekening gehouden met de verschillende achtergronden van die dagbladen. Het materiaal is hoofdzakelijk vergaard via de online krantenbank Delpher⁴¹, door te zoeken op de achternaam van de desbetreffende politicus. Voor een enkele affaire is het materiaal via een andere online krantenbank vergaard, namelijk LexisNexis.⁴² Slechts bij één affaire is het niet gelukt om *De Telegraaf* te onderzoeken, namelijk de affaire rondom Hamid Houda, hetgeen is gepoogd te compenseren door in alle overige beschikbare Nederlandse dagbladen te zoeken.

³⁹ Frank van Vree, *De metamorfose van een dagblad. Een journalistieke geschiedenis van de Volkskrant* (Amsterdam, 1996).

⁴⁰ Mariëtte Wolf, *Het geheim van De Telegraaf. Geschiedenis van een krant* (Amsterdam, 2009).

⁴¹ Delpher, <<https://www.delpher.nl/nl/kranten>>.

⁴² LexisNexis, <<http://academic.lexisnexis.nl.ru.idm.oclc.org/>>.

1. Affaires en politieke cultuur in vergelijkend perspectief

Frank Esser en Uwe Hartung hebben in hun studie naar politieke schandalen in Duitsland uit 2004 gewezen op de invloed van politieke cultuur op de aanwezigheid van en omgang met affaires door persoonlijk handelen.⁴³ Die cultuur heeft namelijk grote invloed op waar de grens ligt van het politieke en bepaalt de bestaande normen binnen de politiek.⁴⁴ Door middel van een vergelijkend perspectief, waarin ook wordt gekeken naar Frankrijk, Duitsland en Groot-Brittannië, kan er een beter beeld ontstaan van de relatie tussen politieke cultuur en persoonlijke affaires in Nederland. Aan de hand van buitenlandse literatuur wordt eerst gekeken waar de grens lag tussen het private terrein van politici en de politiek en hoe dat kan worden verklaard vanuit een bepaalde politieke cultuur. Vervolgens wordt er nader bekeken wat dit betekent voor de relatie tussen de Nederlandse politieke cultuur en de grenzen van politiek. Dat zal mede worden gedaan door op een meer abstract niveau te kijken naar de verschillende persoonlijke affaires in Nederland tussen 1950 en 2000.

Affaires en politieke cultuur in internationaal perspectief

Waar er in Nederland nog weinig literatuur is verschenen over de relatie tussen politieke cultuur en opvattingen over persoonlijke affaires is dat voor het buitenland wel het geval. Het boek 'Political Scandal' van John B. Thompson, wat als hét standaardwerk op het gebied van politieke affaires kan worden gezien, besteedt enige aandacht aan deze relatie. Gezien de achtergrond van Thompson als socioloog richt het boek zich vooral op de huidige tijd, maar er is tevens aandacht voor ontwikkelingen in verschillende landen op het gebied van aandacht voor politieke schandalen. Een belangrijk punt dat Thompson maakt is dat politieke schandalen vooral een kenmerk zijn van liberale democratieën. Dat heeft een aantal redenen. Schandalen kunnen daar worden ingezet als wapen om tegenstanders mee aan te vallen, reputatie is van belang voor politici met het oog op vrije verkiezingen, er is persvrijheid en de machtshebbers staan in liberale democratieën niet boven de wet.⁴⁵

In navolging hiervan stelt Thompson dat er vanaf de jaren zestig een toename te zien is in het aantal schandalen in veel westerse landen. Die toename lijkt niet zo zeer een gevolg te zijn van afgenomen morele standaarden onder politici, als wel van veranderde normen wat betreft die morele standaarden. Daar liggen verschillende veranderingen aan ten grondslag, waaronder de eerder behandelde toegenomen zichtbaarheid van politici, veranderde normen in de journalistiek en veranderingen in de politieke cultuur. Die laatste factor is in lijn met de geschetste ontwikkelingen van een partijdemocratie naar een toeschouwersdemocratie, waarin het vertrouwen in politici een belangrijke rol ging spelen. Bovendien zijn politieke partijen sterk naar elkaar toe gegroeid, waardoor affaires een wapen zijn geworden om politiek voordeel te behalen. Het toegenomen belang van het persoonlijke belang speelt hier zodoende wederom een grote rol.

Er is dus een algemene ontwikkeling zichtbaar in westerse democratieën, waarin politieke schandalen aan belang hebben gewonnen. Dat betekent echter niet dat er geen verschillen bestaan tussen landen in de rol die dergelijke persoonlijke affaires hebben gespeeld. Twee landen die in dit verband veelal tegenover elkaar worden geplaatst zijn Frankrijk en Groot-Brittannië, zo ook door Thompson. Hij stelt dat Groot-Brittannië vooral gekenmerkt wordt door de vele seksschandalen. Het zou een gevolg zijn van een lange traditie van dergelijke affaires in de Britse politiek en sterk verankerd zijn in de Britse politieke cultuur.⁴⁶ Thompson laat door middel van twee voorbeelden zien dat seksschandalen in de jaren zestig en zeventig dikwijls leidden tot het einde van een politieke loopbaan. Eind twintigste eeuw hadden seksuele affaires op zichzelf niet meer dergelijke fatale gevolgen voor

⁴³ Esser en Hartung, 'Political Scandals', 1049-1050.

⁴⁴ Esser en Hartung, 'Political Scandals', 1049.

⁴⁵ Thompson, *Political Scandal*, 94-96.

⁴⁶ Ibidem, 129-130.

politici, maar het liegen erover richtte vaak wel nog flinke schade aan.⁴⁷ De zichtbaarheid van persoonlijke affaires in de Britse politiek is onder andere gestoeld op de aanwezigheid van onderzoeksjournalistiek, die weer rust op bepaalde overtuigingen. Het idee in de Angelsaksische cultuur is dat de politiek in essentie een goed systeem is, dat gezuiverd kan worden door schandalen aan het licht te brengen. Dat is gebaseerd op een libertaire filosofie, waarin mensen vrij zijn in hun handelen. Dat heeft tot gevolg dat mensen verantwoordelijk zijn voor hun eigen daden. Als die daden, in dit geval van politici, afwijken van de algemeen geldende normen is het dan ook gerechtvaardigd ze naar buiten te brengen.⁴⁸

Waar seksschandalen zodoende de hele twintigste eeuw al onderdeel zijn van de Britse politieke cultuur is voor Frankrijk juist het tegenovergestelde aan de hand. De zojuist geschetste ideeën in de Britse cultuur staan dan ook haaks tegenover die in de Franse cultuur. Er werd in Frankrijk niet gedacht volgens een libertaire filosofie, waarin de nadruk ligt op het individuele handelen, maar volgens een filosofie waarin de sociale context bepalend is in het handelen van personen. Misstappen door politici worden hierbij dan ook meer verweten aan het systeem dan aan de persoon, en persoonlijke affaires zijn zodoende minder zichtbaar.⁴⁹ In tegenstelling tot Groot-Brittannië kent Frankrijk dan ook geen onderzoekstraditie in de journalistiek en heeft de media een minder sterke positie ten opzichte van de politiek, onder meer door haar financiële afhankelijkheid⁵⁰ en het bestaan van beschermende wetgeving voor politici tegen het blootleggen van persoonlijke affaires door journalisten.⁵¹ Bovendien zou er een consensus bestaan tussen politici en journalisten dat het persoonlijke en liefdesleven van politici geen passend onderwerp is voor publieke discussie. Die opvatting komt voort uit een langere traditie waarin er een zekere mate van tolerantie jegens relationele affaires te zien is.⁵² Daarnaast kent de Franse politieke cultuur een strikte scheiding tussen de publieke en private sfeer.⁵³

De Franse politieke cultuur wordt, in tegenstelling tot Groot-Brittannië, dus niet gekenmerkt door seksschandalen en meer in het algemeen privé-gerelateerde affaires. Wat wel veelvuldig voorkomt in Frankrijk zijn financiële -en machtsschandalen, oftewel corruptie, aldus Bornstein.⁵⁴ Hij wijst daarbij op verschillende oorzaken, waaronder de sterke uitvoerende macht en beperkte obstakels voor corrupt gedrag. Er is weinig sprake van 'checks and balances' in het Franse politieke systeem, eens te meer door de afwezigheid van grote belangenorganisaties.⁵⁵ Het bestaan van financiële en machtsschandalen in de Franse politiek betekent echter niet dat ze ook veel invloed hebben. De oppositie neemt namelijk een zeer terughoudende rol in wat betreft het veroordelen van schandalen. Bovendien bestaat er onder de bevolking een cynische blik jegens de overheid, men gelooft niet dat ze ooit de waarheid te horen krijgen.⁵⁶ Ook in Groot-Brittannië hebben corruptieschandalen een rol gespeeld in de politiek, al is die rol vergeleken met andere landen beperkt.⁵⁷

Frankrijk en Groot-Brittannië kennen, onder invloed van de verschillen in politieke cultuur, aldus sterk verschillende tradities op het gebied van persoonlijke affaires in de politiek. Naast deze

⁴⁷ Ibidem, 141-143.

⁴⁸ Chalaby, 'Investigative reporting', 1204.

⁴⁹ Ibidem, 1204-1205.

⁵⁰ Stephen E. Bornstein, 'The Politics of Scandal' in: Peter A. Hall, Jack Hayward en Howard Machin, *Developments in French Politics* (London, 1990), 269-281, alhier 277.

⁵¹ Thompson, *Political Scandal*, 130; Bornstein, 'The Politics of Scandal', 278-279.

⁵² Bornstein, 'The Politics of Scandal', 272.

⁵³ Jenkins en Morris, 'Political scandal in France', 12; Bornstein, 'The Politics of Scandal', 272.

⁵⁴ Bornstein, 'The Politics of Scandal', 272.

⁵⁵ Ibidem, 273-278.

⁵⁶ Ibidem, 278-280.

⁵⁷ Thompson, *Political Scandal*, 175.

twee landen is er in de literatuur ook enige aandacht voor de relatie tussen politieke cultuur en persoonlijke affaires in Duitsland. Esser en Hartung geven in hun artikel uit 2004 een overzicht van de literatuur over persoonlijke schandalen in de Duitse politiek.⁵⁸ Daaruit blijkt dat ook in Duitsland financiële en machtsschandalen voorkomen, evenals in Frankrijk en Groot-Brittannië.⁵⁹ Daarnaast kent Duitsland, als gevolg van haar turbulente geschiedenis, verschillende persoonlijke affaires die betrekking hebben op het oorlogsverleden of duistere praktijken uit de voormalige DDR.⁶⁰ Waar Frankrijk en Groot-Brittannië in de literatuur vaak worden gecontrasteerd wat betreft de aanwezigheid van privé-gerelateerde affaires wordt op dat gebied weinig over Duitsland gesproken. Het is dan ook opvallend dat er in Duitsland, net als in Frankrijk, een consensus lijkt te bestaan tussen politici en journalisten dat het privéleven van die eerste groep uit de openbaarheid dient te blijven.⁶¹ Er rust in Duitsland in het bijzonder een taboe op het naar buiten brengen van seksschandalen. Eind twintigste eeuw was er sprake van een sterke toename in het aantal politieke schandalen in Duitsland, maar seksschandalen bleven ook toen uit de openbaarheid.⁶²

Affaires en politieke cultuur in Nederland

Er kan worden gesteld dat financiële -en machtsschandalen in de meeste westerse democratieën een veelvoorkomend fenomeen zijn, terwijl de aanwezigheid van seksschandalen veel meer afhankelijk is van de politieke cultuur van een land. Wat kan er dan, met de kennis over het buitenland in het achterhoofd, gezegd worden over de relatie tussen politieke cultuur en opvattingen over affaires in Nederland? Om te beginnen is Nederland, net als de andere onderzochte landen, een liberale democratie, waardoor het volgens de theorie van Thompson vatbaar is voor de aanwezigheid van politieke affaires. Hij komt daarnaast tot de conclusie dat er vanaf de jaren zestig een toename te zien is in het aantal schandalen in veel westerse landen. De vraag is hier natuurlijk of dat ook voor Nederland het geval is. Op basis van de geschetste ontwikkelingen in de inleiding kan er verwacht worden dat er in Nederland inderdaad een toename te zien is in persoonlijke affaires. Bovendien stelt Piet de Rooy in zijn boek *Ons stipje op de wereldkaart*, waarin de politieke cultuur van modern Nederland centraal staat, dat authenticiteit en vertrouwen onder invloed van de culturele revolutie van de jaren zestig sterk aan belang hebben gewonnen.⁶³ Het mag dan ook geen verrassing heten dat er, in lijn met de conclusie van Thompson, op basis van de database vanaf de jaren zestig in toenemende mate persoonlijk affaires te zien zijn in de Nederlandse politiek.⁶⁴ Waar er tot 1966 slechts drie affaires zijn gevonden, zijn dat er tussen 1966 en 1980 al dertien. De jaren daarna blijft het aantal affaires ongeveer op hetzelfde niveau. Nederland past op dit vlak zodoende binnen het internationale plaatje.

Vervolgens is het de vraag door welk type affaire Nederland gekenmerkt wordt. In tegenstelling tot Frankrijk, dat gekenmerkt wordt door grote corruptieschandalen, kent Nederland geen sterke uitvoerende macht. Er zijn veel 'checks and balances' en er bestaan grote belangenorganisaties, waardoor er vergeleken met Frankrijk veel meer obstakels zijn tegen corruptie. Volgens Ronald Kroeze, die onderzoek heeft gedaan naar politieke corruptieschandalen in Nederland tot 1940, staat Nederland dan ook bekend als een van de minst corrupte landen ter wereld. Toch kan

⁵⁸ Esser en Hartung, 'Political Scandals', 1040.

⁵⁹ Esser en Hartung, 'Political Scandals', 1060-1063.

⁶⁰ Ibidem, 1057-1060.

⁶¹ Ibidem, 1064.

⁶² Ibidem, 1064-1065.

⁶³ Piet de Rooy, *Ons stipje op de wereldkaart: de politieke cultuur van Nederland in de negentiende en twintigste eeuw* (Amsterdam, 2014), 264.

⁶⁴ Zie bijlage 1: Database affaires.

volgens hem niet worden gesteld dat er geen corruptie plaats heeft gevonden in Nederland.⁶⁵ Uit de database blijkt dat er inderdaad wel degelijk persoonlijke affaires zijn geweest waarin er sprake was van een bepaalde mate van corruptie.⁶⁶ De sterke controle op politici lijkt er echter voor te zorgen dat corruptie in Nederland zeer beperkt blijft. Er zijn sinds eind jaren zeventig wel een aantal financiële affaires geweest in Nederland, maar geen enkele keer was er sprake van een corruptieschandaal met de omvang van de schandalen in Frankrijk. Slechts twee keer had een financiële affaire politieke consequenties.⁶⁷ Desalniettemin zijn er wel degelijk een aantal financiële affaires geweest waarbij er sprake was van corruptie en waarbij het om grote bedragen ging.⁶⁸ Het politieke systeem en de politieke cultuur in Nederland hebben corruptieschandalen als in Frankrijk vermoedelijk weten te voorkomen, maar echt vrij van corruptieschandalen is Nederland niet geweest. Nederland past qua financiële en machtsschandalen zodoende binnen de algemene typering van westerse democratieën.

Hoe zit het dan met seksschandalen in Nederland? De Nederlandse media lijken geen restricties te hebben gekend om privé-gerelateerde affaires aan het licht te brengen, zoals in Frankrijk en Duitsland het geval was. Onder invloed van de culturele revolutie van de jaren zestig lijkt de media juist gretig te hebben gerapporteerd over conflicten en incidenten.⁶⁹ Zoals omschreven in de inleiding waren het imago en aanzien belangrijk voor politici, en persoonlijke affaires maken juist daar inbreuk op. Waar seksschandalen in Groot-Brittannië echter traditiegetrouw onderdeel uitmaakten van de politieke cultuur lijkt dat in Nederland niet het geval, althans op basis van de hier samengestelde database. In de literatuur is er nog weinig over dit onderwerp geschreven, maar er zijn in dit onderzoek slechts twee relationele affaires gevonden.⁷⁰ Nederland lijkt op het eerste gezicht zodoende ergens tussen enerzijds Frankrijk en Duitsland, waar het berichten over relationele affaires taboe was, en anderzijds Groot-Brittannië geplaatst te kunnen worden.

De twee gevallen waar het hier om gaat zijn echter heel anders van aard dan de affaires die Groot-Brittannië gekend heeft. De affaire omtrent toenmalig minister van Defensie Sidney van den Bergh in 1959 kwam voornamelijk in de publiciteit wegens de gebeurtenissen eromheen, terwijl de buitenechtelijke relatie van staatssecretaris Gerrit Brokx in 1986 officieel geen rol speelde bij zijn aftreden en ook in de kranten werd ondergesneeuwd door de officiële reden, namelijk de parlementaire enquête naar bouwsubsidies. Door nader naar deze affaires te kijken wordt zodoende duidelijk dat Nederland veel meer op Frankrijk en Duitsland lijkt, waar de pers eveneens weinig aandacht besteedde aan relationele affaires. Er mogen dan wel geen restricties zijn geweest, kranten lijken uit zichzelf erg terughoudend te zijn geweest op dit gebied. Ook de vele ontwikkelingen zoals geschetst in de inleiding lijken hier gedurende de tweede helft van de twintigste eeuw geen verandering in te hebben gebracht.

Verder is het nog belangrijk om te benoemen dat er ook in Nederland een aantal affaires plaats hebben gevonden die betrekking hebben op het oorlogsverleden. Tweemaal kwam er een politicus in opspraak wegens zijn rol in de oorlog. Zowel Willem Aantjes als Hendrik Adams zijn als gevolg van die rol afgetreden als Kamerlid. Aantjes, die later grotendeels is gerehabiliteerd, zelfs pas in 1978, meer dan dertig jaar na de oorlog. Net als in Duitsland ligt dit onderwerp dan ook zeer gevoelig. Ook Eibert Meester, die ten onrechte een verzetsuitkering bleek te hebben genoten, stapte na de onthulling hiervan in 1976 op als Kamerlid. Het in opspraak raken als gevolg van je rol in de oorlog lijkt in Nederland dan ook een garantie te zijn geweest voor vertrek. Wat eveneens een gegarandeerd vertrek

⁶⁵ Ronald Kroeze, *Een kwestie van politieke moraliteit: Politieke corruptieschandalen en goed bestuur in Nederland, 1848-1940* (Hilversum, 2013), 7.

⁶⁶ Zie bijlage 1: Database affaires.

⁶⁷ Zie bijlage 1: Database affaires.

⁶⁸ Zie bijlage 1: Database affaires.

⁶⁹ Piet de Rooy, *Ons stipje*, 267-268.

⁷⁰ Zie bijlage 1: Database affaires.

lijkt te veroorzaken is het liegen over je persoonlijk verleden om je eigen staat van dienst op te tuigen. Zowel Evan Rozenblad als Charl Schwieterz zijn namelijk afgetreden na te hebben gelogen over hun CV, respectievelijk als Kamerlid en staatssecretaris. Het onjuist informeren van partij, Kamer of regering lijkt ondanks de heersende publieke moraal altijd te zorgen voor een ernstige schending van iemands integriteit. Zowel het in opspraak raken als gevolg van een verkeerde rol in de oorlog als het liegen over je persoonlijke verleden lijken in Nederland zodoende binnen de grenzen van de politiek te vallen en een grote invloed uit te oefenen op het functioneren van politici.

Veel persoonlijke affaires die in het kader van dit onderzoek zijn gevonden hebben in tegenstelling tot Frankrijk en Groot-Brittannië geen betrekking op relationele affaires of grote financiële schandalen.⁷¹ Vaker kwamen politici in opspraak door relatief kleine overtredingen, zoals in het geval van Loek Duyn. Nederland kent geen beperkingen voor het naar buiten brengen van persoonlijke affaires. Vanaf de jaren zestig lijkt de Nederlandse politieke cultuur, in lijn met internationale ontwikkelingen, bovendien steeds opener te worden voor verschillende persoonlijke affaires. Zoals Esser en Hartung de link hebben gelegd tussen de Duitse politieke cultuur en de aanwezigheid van schandalen lijkt er dus ook een relatie te zijn tussen de Nederlandse politieke cultuur en de aanwezigheid van persoonlijke affaires. Nederland laat zich niet kenmerken door een bepaald soort affaires, zoals Frankrijk gekenmerkt wordt door financiële -en machtsschandalen en Engeland door relationele affaires. Zoals zojuist vermeld kwamen politici in Nederland vaker in opspraak door relatief kleine en onbeduidende overtredingen dan door bijvoorbeeld grote corruptieschandalen. Geen grote spraakmakende zaken, maar politici die een paaltje omver rijden of een slof sigaretten de grens over proberen te smokkelen. Zulke affaires hadden lang niet altijd politieke consequenties, maar ze werden wel relatief uitvoerig besproken, vooral wanneer het om een bewindspersoon ging. Toen minister van Ontwikkelingssamenwerking Jan Pronk onder invloed van alcohol bijvoorbeeld de berm in reed zijn er in alleen *De Telegraaf* en *De Volkskrant* al tientallen artikelen verschenen. De media lijkt zich in dit soort gevallen dan ook geenszins in te houden bij verslaggeving van dergelijke gebeurtenissen.

De naoorlogse politiek in Nederland lijkt zich zodoende vooral te kenmerken door het voorkomen van verschillende soorten affaires. Zelfs door het smokkelen van een slof sigaretten of het gebruik van een verboden geboortekrik zijn er politici in opspraak geraakt. Die zaken liepen weliswaar met een sisser af voor de betrokken personen, ze laten wel zien dat ook iets onbenulligs al kan raken aan het functioneren van een politicus. Bovendien nam het aantal affaires gedurende de tweede helft van de twintigste eeuw toe, in lijn met de eerder geschetste ontwikkelingen, zoals het toegenomen belang van het aanzien en het imago van politici. In hoeverre deze affaires daadwerkelijk werden beschouwd als relevant voor het functioneren van politici zal in het volgende hoofdstuk duidelijk worden. Hier volstaat te zeggen dat op basis van de hier samengestelde database in Nederland veel affaires tot op zekere hoogte binnen de grenzen van de politiek lijken te vallen. De Nederlandse politieke cultuur, ook wel getypeerd als 'land van kleine gebaren'⁷², lijkt hier van invloed te zijn. Nederland wordt zodoende niet gekenmerkt door een bepaald soort affaire, maar door een verscheidenheid aan affaires.

⁷¹ Zie bijlage 1: Database affaires.

⁷² Remieg Aerts et al., *Land van kleine gebaren. Een politieke geschiedenis van Nederland 1780-2012* (Amsterdam, 2013).

2. Invloed van affaires op het functioneren van politici

Financiële affaires

De categorie financiële affaires omvat momenten waarop een politicus in opspraak is geraakt als gevolg van een bepaalde vorm van inkomsten buiten de politieke functie. Die inkomsten kunnen ten bate van de politicus persoonlijk zijn dan wel van een bedrijf waaraan hij of zij is verbonden. Uit de samengestelde lijst affaires zijn zes financiële affaires gekozen om nader te onderzoeken. De vroegste financiële affaires die zijn gevonden stammen echter uit 1976, waardoor er slechts over de tweede helft van de onderzoeksperiode uitspraken kunnen worden gedaan. Wat allereerst opvalt aan de resultaten van het onderzoek naar financiële affaires is de hoeveelheid reacties. De meeste van deze affaires werden zeer uitgebreid behandeld. Een financiële affaire van een politicus lijkt in zijn algemeenheid dan ook relatief veel impact te hebben. Wat verder opvalt is de grote rol die integriteit hierin speelt. In alle van de zes onderzochte affaires is integriteit een van de belangrijkste indicatoren op basis waarvan een affaire binnen de grenzen van de politiek lijkt te vallen. Alleen al de schijn des kwaads, naar het gelijknamige boekje van oud-Kamervoorzitter Anne Vondeling, dient vermeden te worden door politici, anders kan er getwijfeld worden aan je integriteit.⁷³ Die observatie kwam dan ook meermaals terug in de verschillende reacties.

Een van de affaires waarbij de integriteit van een politicus sterk in het geding was draait om toenmalig staatssecretaris voor midden- en kleinbedrijf Albert-Jan Evenhuis. Hij had in 1989 een lening afgesloten met het bedrijf Giethoorn Beheer BV ter waarde van ruim twee ton. Doordat het bedrijf twee jaar eerder een investeringssubsidie had ontvangen bestond er een vermoeden van belangenverstrengeling. Bovendien beweerde Evenhuis in de Tweede Kamer aanvankelijk dat de lening voor zijn zwager bedoeld was, wat niet bleek te kloppen. Hij kwam hier later dan ook op terug, door te stellen dat hij het geld zelf nodig had, na eerder al geld aan zijn zwager te hebben uitgeleend. De schijn van belangenverstrengeling zou op zichzelf niet hoeven te leiden tot politieke consequenties, ware het dat Evenhuis zich goed had verweerd.⁷⁴ Door het onjuist informeren van de Kamer was de vertrouwensrelatie met de volksvertegenwoordiging echter ernstig geschaad, waardoor er twijfels werden gezet bij zijn integriteit. Dit onjuist informeren kwam dan ook veel terug in de reacties. “Deze hoogst ernstige zaak raakt het functioneren van de parlementaire democratie in haar hart”, werd er zelfs gesteld in *De Telegraaf*.⁷⁵ De persoonlijke aard van het voorval was daarbij geen relevante factor, het raakte evengoed aan zijn integriteit.⁷⁶ Evenhuis zag zich genoodzaakt op te stappen. Aanblijven zou door de twijfel omtrent zijn integriteit en geschade vertrouwensrelatie met het parlement slecht zijn geweest voor het departement, zo luidde het.⁷⁷ Een factor die daarnaast ook meespeelde in zijn aftreden was het electorale gevaar van een slepende affaire voor de VVD, net als het afgebrokkelde aanzien van Evenhuis binnen de VVD.⁷⁸

Evenals bij Evenhuis werden ook bij de integriteit van Ruud Lubbers vraagtekens gezet, nadat in 1978 naar buiten was gekomen dat Lubbers als vennoot van de bouwbeleggings- en exploitatieonderneming R3 een aanzienlijk belastingvoordeel had opgestreken. In zijn hoedanigheid als minister van Economische Zaken had Lubbers dat zelf mogelijk gemaakt door de mogelijkheden tot investeringsaftrek te verruimen. De zaak werd Lubbers, inmiddels vicefractievoorzitter van het CDA, in zowel *De Telegraaf* als *De Volkskrant* dan ook zwaar aangerekend. De combinatie van het ambt van

⁷³ Anne Vondeling, *Schijn des kwaads* (Den Haag, 1978).

⁷⁴ ‘Evenhuis’, *De Telegraaf* (29 juni 1989).

⁷⁵ ‘Evenhuis’, *De Telegraaf* (29 juni 1989).

⁷⁶ ‘Evenhuis’, *De Telegraaf* (29 juni 1989).

⁷⁷ Kees Lunshof, ‘Politiek’, *De Telegraaf* (4 juli 1989).

⁷⁸ ‘Evenhuis’ positie verder verzwakt?, *De Telegraaf* (7 juni 1989); Jan Tromp, ‘Evenhuis weet goed de weg in wandelgangen’, *De Volkskrant* (29 juni 1989); Kees Lunshof, ‘Politiek’, *De Telegraaf* (4 juli 1989).

minister met het ondernemerschap werd over het algemeen al bekritiseerd. Het genieten van een strikt juridisch toelaatbaar belastingvoordeel werd in beide kranten meermaals als moreel zeer verwerpelijk neergezet. De politiek was in diskrediet gebracht en het vertrouwen in de democratie zou op het spel staan.⁷⁹ De integriteit van Lubbers was zodoende sterk in het geding, de affaire ging in tegen de heersende publieke moraal. Deze affaire raakt dan ook sterk aan de politiek, met wellicht als meest opmerkelijke feit dat Lubbers niet af is getreden. De reden daarvoor lijkt te zijn dat het CDA als één blok achter Lubbers ging staan. Het zou de kop in het zand hebben gestoken om de affaire zo snel mogelijk te doen laten overwaaien⁸⁰, wat goed lijkt te zijn gelukt. Waar Evenhuis niet zo goed meer lag binnen de VVD, wat ook een rol gespeeld zou hebben bij zijn aftreden⁸¹, lijkt de populariteit van Lubbers hem juist te hebben gespaard van een vroegtijdige aftocht uit de politiek.

Toen Hamid Houda in 1997 als relatief onbeduidend Tweede Kamerlid in opspraak raakte kon hij niet rekenen op eenzelfde soort steun als Lubbers had gekregen. PvdA'er Houda zou neveninkomsten hebben ontvangen uit een bedrijf waar hij zich enkel op papier van zou hebben teruggetrokken, waardoor hij als Kamerlid een te hoog inkomen had ontvangen. Hoewel er reacties waren waarin Houda werd gesteund betoogt het merendeel van de reacties dat Houda het vertrouwen van zowel zijn partij als de kiezer heeft geschaad. Zo wordt er hier weer gezegd dat elke schijn des kwaads vermeden dient te worden.⁸² Het vertrouwen van de kiezer zou geen automatisme zijn dat voor vier jaar wordt gekoppeld aan een kiezersmandaat, het dient voortdurend onderhouden te worden.⁸³ Door deze affaire was dat vertrouwen echter ernstig geschaad, zijn integriteit werd in twijfel getrokken. Het feit dat de PvdA lange tijd een zeer restrictief beleid had gevoerd ten aanzien van nevenfuncties maakte de affaire extra pijnlijk.⁸⁴ Betaalde nevenfuncties waren lange tijd taboe, en het verhullen hiervan had het vertrouwen van de partij dan ook flink geschaad. Ondanks druk vanuit de partij weigerde Houda echter, voorlopig althans, op te stappen. Hij werd het laatste halfjaar voor de verkiezingen gedoogd, mits hij sterk genoeg zou zijn om als 'aangeschoten wild' te overleven. Dat laatste laat duidelijk zien dat ondanks zijn aanblijven de affaire wel degelijk impact had op zijn politiek functioneren. Zijn gezag en imago waren aangetast.

Dat financiële affaires gevoelig lagen binnen de PvdA wordt helemaal duidelijk wanneer er wordt gekeken naar het in opspraak raken van Tweede Kamerlid Harry van den Bergh in 1987. Van den Bergh werd ervan verdacht met voorkennis te hebben gehandeld in aandelen van onder andere Fokker, een bedrijf waar hij tevens mee te maken had in zijn functie als voorzitter van de Defensiecommissie van de Tweede Kamer. Later bleek bovendien dat Van den Bergh de aandelen met geleend geld had gefinancierd. Evenals bij de affaire-Lubbers was dit weliswaar juridisch toelaatbaar, maar werd het moreel als zeer verwerpelijk gezien, in het bijzonder voor een PvdA-politicus en socialist.⁸⁵ Aandelenbezit op zich was al niet gewenst binnen de partij, laat staan speculeren en handelen met voorkennis.⁸⁶ Extra saillant detail is dat er een wetsontwerp klaarlag, ingediend door de PvdA zelf, dat dergelijke praktijken zou moeten verbieden. Toen bleek dat Van den Bergh ook nog een aantal omstreden commissariaten had vervuld was zijn positie dan ook onhoudbaar geworden. Naast het feit dat ook voor Van den Bergh zijn integriteit in het geding was wegens de schijn van

⁷⁹ 'Den Haag Dinsdag', *De Volkskrant* (14 maart 1978); 'Ten Geleide', *De Volkskrant* (8 maart 1978).

⁸⁰ 'Het CDA ritselt handig verder', *De Volkskrant* (11 maart 1978).

⁸¹ Jan Tromp, 'Evenhuis weet goed de weg in wandelgangen', *De Volkskrant* (29 juni 1989).

⁸² 'In opspraak geraakte Kamerleden komen verder in de problemen; Zaak-Houda pijnlijk voor PvdA', *NRC Handelsblad* (25 september 1997).

⁸³ 'Commentaar: Nevenfunctie PvdA-kamerlid Houda', *De Gelderlander* (26 september 1997).

⁸⁴ 'In opspraak geraakte Kamerleden komen verder in de problemen; Zaak-Houda pijnlijk voor PvdA', *NRC Handelsblad* (25 september 1997).

⁸⁵ 'Kort geding Van den Bergh tegen HP', *De Telegraaf* (3 juli 1987); H. Visser, 'Van den Bergh zou eigen succes betreuren', *De Volkskrant* (25 juli 1987).

⁸⁶ 'Wim Kok', *De Telegraaf* (4 september 1987); Jan Tromp, 'Aandelenbezit', *De Volkskrant* (22 augustus 1987).

belangenverstrengeling, was de doorslaggevende factor hier het contrast met de idealen van zijn partij. Zijn imago van een socialist had ernstige schade opgelopen, en ook de toch al afbrokkelende socialistische status van de PvdA werd verder geschaad.⁸⁷ Vooral de politieke achtergrond maakt deze affaire zodoende politiek relevant, aangezien andere partijen het Van den Bergh niet kwalijk leken te nemen.⁸⁸

Bij de affaires rond Elco Brinkman en Singh Varma in 1994 was de integriteit van beide politici eveneens in het geding, maar speelde het vertrouwen in hun bekwaamheid een minstens zo belangrijke rol. CDA-fractievoorzitter en beoogd premier Brinkman was als commissaris betrokken bij een bedrijf dat verdacht werd van belastingfraude. Hoewel de vermeende fraude plaatsvond na zijn commissariaat bestond er enige twijfel omtrent zijn integriteit. De meeste artikelen wijzen er weliswaar op dat Brinkman onschuldig lijkt, er zijn ook geluiden te horen die het belang van de geloofwaardigheid en het beoordelingsvermogen van een vooraanstaand politicus benadrukken.⁸⁹ Sommigen maakt het daarbij niet uit in hoeverre Brinkman betrokken was bij het schandaal, alleen zijn relatie met een fraudeur werd hem al aangerekend.⁹⁰ Desalniettemin hoefde Brinkman niet op te stappen, zijn politieke geloofwaardigheid was nog voldoende intact. Wel had het beeld van voornamelijk zijn bekwaamheid een knauw gekregen, maar tot aftreden leidde dat niet. Hoewel er dus mensen waren die zijn persoonlijk handelen kwalijk achtten voor zijn politiek functioneren, was het vertrouwen in zijn integriteit en bekwaamheid niet afdoende beschadigd voor verdere politieke gevolgen. Zijn imago had echter wel een deukje opgelopen.

Zoals gezegd werden er ook vraagtekens gezet bij de integriteit en bekwaamheid van Tara Singh Varma, Tweede Kamerlid namens GroenLinks, toen naar buiten kwam dat ze verdacht werd van het sjoemelen met geld rond inzamelingsacties en als penningmeester van de Grenada-stichting. Vooral dat laatste zorgde voor opschudding. Zo lang de verdenking op gesjoemel bestond zou het lastig zijn om te functioneren als Kamerlid, doordat ze niet geloofwaardig de regering ter verantwoording zou kunnen roepen.⁹¹ Haar integriteit en financiële bekwaamheid werden meermaals in twijfel getrokken, zeker toen onderzoek uitwees dat ze nalatig had opgetreden in haar functie als penningmeester. Ondanks druk vanuit haar partij kon ze echter toch aanblijven als Kamerlid. Fractievoorzitter Rosenmöller verklaarde dat haar politieke geloofwaardigheid niet was aangetast, maar dat ze haar weliswaar niet tot penningmeester zouden benoemen.⁹² Hoewel zodoende ook het vertrouwen in de integriteit en bekwaamheid van Varma een knauw had gekregen kon ze haar politieke loopbaan vervolgen, zij het met enige imagoschade, ook voor haar partij.

Hoewel het zeker niet altijd heeft geleid tot aftreden maakten financiële affaires vaak wel inbreuk op het imago van politici. Het had gevolgen voor het beeld dat er bestond van hun integriteit en bekwaamheid, waardoor het vertrouwen in hen afnam. Dat vertrouwen in de persoon van de politicus en zijn imago zijn gedurende de onderzoeksperiode juist belangrijker geworden, zoals uiteengezet in de inleiding. Hoewel er op basis van de onderzochte affaires geen ontwikkeling valt te herkennen, lijkt het geen toeval dat er tot 1976 geen enkele financiële affaire is gevonden. Na die tijd zijn er immers meer dan tien opgespoord, wat aansluit bij het beeld van personalisering, waarbij politici zichtbaarder zijn geworden en het persoonlijke steeds meer binnen de grenzen van de politiek is komen te vallen. Financiële affaires maken een inbreuk op de integriteit en het imago van politici,

⁸⁷ 'De kapitalistische smaak van socialist Harry van den Bergh', *De Telegraaf* (4 september 1987).

⁸⁸ 'Fans Harry van den Bergh vooral buiten eigen partij', *De Volkskrant* (4 september 1987); Jan Tromp, 'Aandelenbezit', *De Volkskrant* (22 augustus 1987).

⁸⁹ 'Brinkmans onschendbaarheid', *De Volkskrant* (11 april 1994); 'Makers van reporter verdienen navolging, geen kritiek', *De Volkskrant* (12 april 1994).

⁹⁰ 'Geachte Redactie. Brinkman', *De Volkskrant* (13 april 1994).

⁹¹ 'Tara Varma', *De Telegraaf* (31 oktober 1994).

⁹² 'Varma hoeft niet weg na fraudezaak', *De Telegraaf* (21 december 1994).

waardoor ze in ieder geval vanaf 1976 een plaats hebben binnen de grenzen van de politiek. Dat blijkt eens te meer uit de grote belangstelling vanuit de Nederlandse dagbladen hiervoor. Dat niet alle politici ook evenredige consequenties ondervonden heeft te maken met de verschillende factoren die een rol spelen, zoals hun populariteit en politieke achtergrond. Desalniettemin lijkt de publieke moraal erg strikt te zijn geweest als het op financiële affaires aankomt.

Verkeersovertredingen

Verhoudingsgewijs zijn er veel affaires gevonden die betrekking hadden op een overtreding in het verkeer, zeker gezien de relatieve smalheid van deze categorie. Het betreft hier vaak politici die onder invloed van alcohol achter het stuur zijn gaan zitten. Schijnbaar is dat iets dat sterk indruist tegen de publieke moraal, en zodoende gevoelig ligt voor politici. Een artikel uit *De Telegraaf* vat dit goed samen, door te stellen dat “je je als Kamerlid veel dingen kunt permitteren – je mag vreemdgaan bij het leven – maar alcohol; dat is altijd hachelijk”.⁹³ Er zal hier nader worden onderzocht op basis waarvan verkeersovertredingen, al dan niet onder invloed van alcohol, binnen de grenzen van de politiek vielen, of juist niet. Daartoe zijn er zes affaires nader onderzocht, waarvan twee door dezelfde persoon, te weten Loek Duyn.

De vroegste affaire in deze categorie dateert van 1966, toen toenmalig minister van Binnenlandse Zaken Jan Smallenbroek in opspraak raakte vanwege een aanrijding met een geparkeerde auto, waar hij pas de volgende ochtend melding van maakte. Smallenbroek trad nog voor uitspraak van de rechter af, ten behoeve van zuiverheid in de verhoudingen en het aanzien van het ambt en de politiek. In zowel *De Telegraaf* als *De Volkskrant* werd aftreden eveneens als een logisch gevolg gezien. Er werd meermaals gesteld dat *De Telegraaf* er een hetze van zou hebben gemaakt, en er zijn daar dan ook veel negatieve geluiden te horen.⁹⁴ Het zou getuigen van hoogmoed, Smallenbroek zou niet op zijn taak zijn berekend en het voorval zou een slecht voorbeeld stellen.⁹⁵ In *De Volkskrant* is men daarentegen juist vol lof over de hoge opvatting van de politiek die blijkt uit zijn aftreden.⁹⁶ Uit beide kranten blijkt dus dat aftreden het enige logische gevolg was, al wordt de affaire in *De Telegraaf* meer vertaald naar zijn aangetaste aanzien en capaciteiten. Hoewel de affaire zodoende binnen de grenzen van de politiek valt, is er in *De Volkskrant* ook een ander geluid te horen. Ook daar wordt zijn aftreden veelal als juist ervaren, maar het wordt eveneens betreurd en geprezen. Enerzijds zijn het beeld van zijn bekwaamheid en zijn gezag dus aangetast, anderzijds lijkt zijn politieke geloofwaardigheid in ieder geval deels nog intact.

Evenals Smallenbroek zag ook CHU-fractievoorzitter Jur Mellema zich genoodzaakt terug te treden toen hij in 1968 onder invloed van alcohol en medicijnen een aanrijding had veroorzaakt. Een terugkeer werd in de kranten echter niet uitgesloten en amper bestreden. Mellema keerde ruim een jaar later dan ook alweer terug op zijn post. In de verschillende kranten zijn er twee zaken die vaak voorbij kwamen. Ten eerste werd er meermaals gewezen op het feit dat Mellema een vooraanstaand lid is uit het openbare leven.⁹⁷ Om die reden zou hij van onbesproken gedrag dienen te zijn. “Juist in deze tijd waarin het gezag niet meer automatisch aan de functie is verbonden, maar persoonlijk moet worden verworven is dat een eerste eis”, zo werd er gesteld.⁹⁸ Personalisering lijkt hier zodoende een

⁹³ ‘Kamerlid Duyn maakte drie misstappen teveel’, *De Telegraaf* (22 april 1988).

⁹⁴ ‘Ten geleide’, *De Volkskrant* (30 augustus 1966); ‘Rechterhand minister legt ook functie neer’, *De Telegraaf* (30 augustus 1966).

⁹⁵ ‘Commentaar. Zo hoort het en niet anders’, *De Telegraaf* (19 juli 1966); ‘Commentaar’, *De Telegraaf* (22 juli 1966); ‘Commentaar’, *De Telegraaf* (30 augustus 1966).

⁹⁶ ‘Ten geleide’, *De Volkskrant* (30 augustus 1966); ‘Smallenbroek gaat’, *De Volkskrant* (30 augustus 1966).

⁹⁷ ‘Borrel brak reeds vele carrières’, *De Telegraaf* (30 april 1968); ‘Onoplosbaar’, *De Telegraaf* (2 juli 1968); ‘Elders geknipt. Mellema’, *Friese koerier* (3 mei 1968).

⁹⁸ ‘Onoplosbaar’, *De Telegraaf* (2 juli 1968).

belangrijke rol te spelen in de plaats van deze en vermoedelijk andere affaires binnen de grenzen van de politiek. Waar echter ook vaak op werd aangedrongen is het niet dubbel straffen van politici. Net als gewone burgers worden ze gestraft door de rechter, ze hoeven niet ook nog politiek gestraft te worden, zo valt er te lezen.⁹⁹ Ook hier zijn de reacties zodoende niet eenduidig en lijkt de affaire voor sommigen binnen en voor anderen buiten de grenzen van de politiek te vallen.

Waar er in de Nederlandse dagbladen nog volop aandacht was voor deze twee heren was dat bij de affaire rondom Tweede Kamerlid Hendrik Pors heel anders. *De Telegraaf* besteedde er zelfs maar één kort feitelijk artikel aan ergens middenin de krant. Wellicht komt dit doordat Pors, Kamerlid namens DS'70, een wat minder vooraanstaand politicus was dan de voorgaande twee. Pors was in 1972 na een achtervolging door de politie aangehouden voor gevaarlijk rijgedrag, waarna hij toegaf onder invloed te zijn van alcohol en medicijnen. Wat opvalt aan de berichtgeving is dat vrijwel alle kranten er op wijzen dat Pors recentelijk in de Kamer had gepleit voor strenge maatregelen tegen alcoholgebruik onder schippers en het verplicht stellen van een bloedproef in het verkeer. Dat laatste is extra opmerkelijk, aangezien Pors bij zijn aanhouding juist weigerde om zo'n bloedproef af te laten nemen. In de kranten wordt daar geen oordeel over geveld, maar impliciet lijken ze te wijzen op de hypocrisie die het uitstraalt. Pors besluit uiteindelijk, zonder al te veel druk vanuit zijn partij of de media, zich niet meer verkiesbaar te stellen voor de komende Tweede Kamerverkiezingen. In een artikel uit het katholieke dagblad *De Tijd* wordt er, hoewel de auteur het er niet mee eens is, gewezen op de sterk heersende opvatting dat iemand die misstappen begaat niet geschikt is als volksvertegenwoordiger.¹⁰⁰ Opstappen zou een groot deel van de burgers dan geruststellen, wat voor Pors een reden kan zijn geweest zich niet meer verkiesbaar te stellen. Op basis van de berichtgeving in de kranten lijkt deze affaire al met al niet binnen de grenzen van de politiek te vallen, maar ondanks dat heeft het wel gevolgen voor zijn politiek functioneren.

Drie jaar later kwam de volgende politicus al weer in opspraak wegens het gebruik van alcohol in het verkeer, te weten de toenmalig minister van Ontwikkelingssamenwerking Jan Pronk. Toen PvdA'er Pronk onder invloed met zijn auto in een greppel was beland was daar volop aandacht voor in de kranten. Dat had waarschijnlijk weer te maken met de vooraanstaande positie van Pronk. De reacties waren echter wisselend. Aan de ene kant werd er net als in de eerste twee affaires uit deze categorie gewezen op de voorbeeldfunctie van vooraanstaande politici en de extra verplichtingen in de persoonlijke sfeer die dat met zich meebrengt.¹⁰¹ Bovendien werd het vertaald naar de bekwaamheid van Pronk.¹⁰² Aan de andere kant wordt er hier ook gewezen op een veranderde moraal, de maatschappij zou toleranter zijn geworden.¹⁰³ Waar een dergelijke overtreding ambtsdragers nog niet zo lang geleden zwaar werd aangerekend, zoals hier ook is gebleken, zijn zij steeds meer normale mensen geworden die een steekje kunnen laten vallen.¹⁰⁴ Ze dienen dan ook gelijk behandeld te worden, en zodoende niet dubbel te worden gestraft, zo werd er gesteld.¹⁰⁵ Waar dat laatste bij de affaire-Mellema al terugkwam lijkt dat hier ook in de praktijk te zijn gebracht, aangezien het geen politieke consequenties had voor Pronk. Ook hier waren de meningen zodoende verdeeld over de vraag of de affaire binnen de grenzen van de politiek valt. Ondanks de grote aandacht heeft de toegenomen zichtbaarheid van de persoon van de politicus hier echter juist tot gevolg gehad dat een

⁹⁹ 'Onoplosbaar', *De Telegraaf* (2 juni 1968); 'Commentaar. De positie van de heer Mellema', *Nieuwsblad van het Noorden* (3 mei 1968).

¹⁰⁰ 'Vrijmoedig commentaar. Gewone mensen', *De Tijd* (4 september 1972).

¹⁰¹ 'Minister Pronk', *De Telegraaf* (12 maart 1975); 'Opinie. Gewone burger', *De Volkskrant* (18 april 1975).

¹⁰² "'Regeren en drank gaan niet samen'", *De Telegraaf* (31 mei 1975).

¹⁰³ 'Minister Pronk', *De Telegraaf* (12 maart 1975).

¹⁰⁴ 'Gelijke behandeling', *De Volkskrant* (12 maart 1975).

¹⁰⁵ 'Gelijke behandeling', *De Volkskrant* (12 maart 1975); 'Niet aftreden', *De Volkskrant* (12 maart 1975).

verkeersovertreding een politicus minder werd aangerekend, en zodoende minder belangrijk werd geacht in het bedrijven van goede politiek.

Ondanks de toegenomen tolerantie tegenover misstappen van politici waren het twee verkeersovertredingen die leidden tot het terugtreden van de onfortuinlijke Loek Duyn als Kamerlid. Na al eerder in opspraak te zijn geraakt, waarover later meer, werd Duyn in 1987 aangehouden voor rijden onder invloed. In afwachting van het vonnis mocht hij aanblijven, ook toen hij nog geen vier maanden later weer in de fout ging, ditmaal door te parkeren op een invalidenparkeerplaats. Uiteindelijk besloot Duyn af te treden als Kamerlid, al had hij van zijn partij aan mogen blijven. Door de opstapeling van incidenten meende Duyn zelf echter niet meer geloofwaardig te kunnen functioneren als Kamerlid.¹⁰⁶ Vrijwel direct na zijn eerste aanhouding zag hij zich onder druk van zijn fractie al genoodzaakt terug te treden als woordvoerder verkeersveiligheid. Gezien zijn eerdere pleidooien tegen het gebruik van alcohol in het verkeer zal het geen verbazing wekken dat er, zoals ook bij Pors het geval was, in de kranten werd gewezen op deze hypocrisie.¹⁰⁷ Ook hier was de aandacht vanuit de kranten echter gering, vermoedelijk door zijn lage bekendheid. Toen Duyn vervolgens voor de derde maal in de fout ging en veroordeeld werd voor het rijden onder invloed werden de reacties enigszins kritischer. Vooral de opstapeling van incidenten was hier debet aan, al was de aandacht nog steeds beperkt. Zijn gezag en het beeld van zijn bekwaamheid zouden zijn aangetast.¹⁰⁸ Anderzijds werd hij in de kranten ook neergezet als slachtoffer en een soort zondebok.¹⁰⁹ De toegenomen tolerantie lijkt zodoende ook hier een rol te spelen. Pas na het derde incident kwamen er enigszins kritische reacties, en vanuit de media werd het veelal nog steeds niet als erg relevant gezien voor zijn politiek functioneren.

Verkeersovertredingen hebben al met al geen eenduidige plaats binnen of buiten de grenzen van de politiek. Veelal had het invloed op het gezag en het beeld van de bekwaamheid van een politicus, maar hun politieke geloofwaardigheid leek nergens zo erg te zijn aangetast als vaak het geval was bij financiële affaires. Er lijkt bovendien sprake te zijn van een ontwikkeling in de morele normen voor politici, waardoor verkeersovertredingen in afnemende mate binnen de grenzen van de politiek lijken te vallen. Personalisering heeft er toe geleid dat politici meer als normale mensen werden gezien die misstappen begaan. Persoonlijke affaires hadden om die reden steeds minder invloed op het politiek functioneren, zoals hier is gebleken uit de manier waarop er in de kranten over werd geschreven. Dubbel straffen werd steeds meer als kwalijk gezien. Verder lijkt vooral de positie van een politicus belangrijk te zijn in de hoeveelheid aandacht die er werd besteed aan een affaire. Vooraanstaande politici zouden in het bijzonder van onbesproken gedrag dienen te zijn, onder meer vanwege hun voorbeeldfunctie. Ze zouden hun gezag bovendien niet meer automatisch verwerven via hun functie, maar het persoonlijk moeten verdienen. Toen er nog minder tolerantie bestond tegenover misstappen van politici, zoals het geval was bij de affaires rondom Smallegen en Mellema, hadden verkeersovertredingen zodoende wel invloed op hun politiek functioneren. De plaats van verkeersovertredingen ten opzichte van de grenzen van de politiek is zodoende aan verandering onderhevig, maar consensus hierover bestond er nooit.

¹⁰⁶ 'CDA'er Duyn bedankt voor Kamerlidmaatschap', *De Telegraaf* (21 april 1988).

¹⁰⁷ 'Uit brieven van lezers. Drinkbroers', *Trouw* (12 november 1987); 'Zwijgen of wijken', *Nederlands Dagblad* (6 november 1987).

¹⁰⁸ J.W.A. Simmers, 'Wat anderen ervan denken. Kamerlid', *De Telegraaf* (9 februari 1988); 'Ten Geleide. Boerenslimheid', *De Volkskrant* (22 april 1988).

¹⁰⁹ Leo Derksen, 'Op zicht. Noodlot', *De Telegraaf* (25 april 1988); Kees Lunshof, 'Kamer is geblunder beu', *De Telegraaf* (26 april 1988).

Overige affaires

De categorie overige affaires betreft allerlei zaken, maar er is altijd sprake van een overtreding van de regels. Vaak gaat het hierbij om een relatief kleine overtreding, iets wat ook wel als kenmerkend kan worden gezien voor de Nederlandse politieke cultuur, zoals bleek in het voorgaande hoofdstuk. In de onderzochte artikelen werd dit ook zo ervaren, zoals bijvoorbeeld bleek uit een artikel in *De Telegraaf* uit 1969 over de sigarettensmokkel van minister Beernink. “Schandalen in Nederland zijn, zeker in vergelijking met bijv. Engeland en Frankrijk, heel kneuterig”, zo luidde de veronderstelling.¹¹⁰ Op basis van de database leken een aantal onbenullig ogende affaires inderdaad al binnen de grenzen van de politiek te vallen. Hier zal nader worden bekeken in hoeverre die affaires daadwerkelijk invloed hadden op het politiek functioneren van de betreffende politici. Er zijn in totaal vijf affaires onderzocht in deze categorie, die allemaal een ander soort overtreding betreffen. Zo wordt er gepoogd iets te kunnen zeggen over de factoren die van invloed zijn op het al dan niet binnen de grenzen van de politiek plaatsnemen van een affaire.

Wat betreft de overige affaires lijkt het voor eventuele politieke consequenties vooral van belang hoe ernstig het voorval is. Toch waren er ook bij de meest onbeduidende overtredingen stemmen te horen die wel degelijk bezwaar hadden tegen een politicus die zich hieraan schuldig maakte. Toen de inmiddels bekende CDA'er Loek Duyn in 1986 zijn televisiedebuut maakte door voor een NOS-camera een toentertijd verboden geboortekrik te gebruiken bij de geboorte van een kalf meldden verontwaardigde burgers zich in eerste instantie bij de NOS, de politie en de dierenbescherming om zich te beklagen. Het feit dat Duyn een politicus was leek daar niet zo zeer invloed op te hebben. De zaak kreeg in de Nederlandse dagbladen dan ook weinig aandacht en het CDA vond het vooral een zaak voor Duyn zelf. Toch was er zelfs hier iemand die kritiek leverde op het feit dat Duyn als Kamerlid de wet had overtreden, vooral met het oog op zijn voorbeeldfunctie. Een Kamerlid zou de wet kunnen trachten aan te passen via een initiatiefwet, maar is wel de laatste om de weg van de burgerlijke ongehoorzaamheid te volgen, zo luidde het.¹¹¹ Deze kritiek volgde overigens wel pas na het tweede incident waarbij Duyn betrokken was, maar was specifiek gericht op de eerste overtreding. Buiten deze reactie werd er in de Nederlandse kranten slechts feitelijk verslag gedaan van het incident, waardoor deze affaire niet binnen de grenzen van de politiek lijkt te vallen. Het had geen invloed op het politiek functioneren van Duyn. Daarvoor lijkt er te weinig aan de hand te zijn geweest. Desalniettemin is het zo'n kleine zaak dat het feit dat het überhaupt aandacht krijgt al lijkt te getuigen van meer aandacht voor het persoonlijk handelen van politici.

Toch lijkt de omvang van een affaire niet altijd van doorslaggevende betekenis te zijn voor de aandacht die het krijgt, zoals blijkt uit de sigarettensmokkel van toenmalig minister van Binnenlandse Zaken Henk Beernink. CHU'er Beernink werd in 1969 betrappt toen hij een slof sigaretten vanuit België de grens over wilde smokkelen. Krachtens de geldende richtlijnen werd Beernink in zijn hoedanigheid als minister met rust gelaten nadat hij zijn diplomatieke paspoort had getoond, maar later kwam het verhaal alsnog naar buiten. Ondanks het feit dat Beernink beweerde te goeder trouw te hebben gehandeld en de belasting en boete later alsnog betaalde werd het verhaal in de pers en politiek Den Haag breed uitgemeten. Vooral oppositieleider Den Uyl greep de zaak direct aan om Beernink hard aan te vallen.¹¹² Een partijgenoot van Beernink, Wttewaal van Stoetwegen, stelde zelfs dat zij bij een dergelijke affaire zou zijn afgetreden.¹¹³ Enkele uren later ging de storm echter alweer liggen en keerde de bezinning terug. Men begreep dat de zaak te klein was om er consequenties aan te verbinden.¹¹⁴ In

¹¹⁰ 'Vrolijke Haagse babbel na Beernink's minismokkel', *De Telegraaf* (25 oktober 1969).

¹¹¹ 'Zwijgen of wijken?', *Nederlands Dagblad* (6 november 1987).

¹¹² 'Vrolijke Haagse babbel na Beernink's minismokkel', *De Telegraaf* (25 oktober 1969); Jacques Gans, 'Politiek op sloffen', *De Telegraaf* (23 oktober 1969).

¹¹³ 'Beernink blijft in kabinet', *De Volkskrant* (23 oktober 1969).

¹¹⁴ 'Vrolijke Haagse babbel na Beernink's minismokkel', *De Telegraaf* (25 oktober 1969).

de kranten werd dan ook wel gesteld dat een minister geen handelingen hoort te plegen in strijd met de heersende moraal, strafbaar of niet, maar dat dit te weinig was om hem aan de schandpaal te nagelen.¹¹⁵ Het feit dat onder andere Den Uyl dat wel had geprobeerd werd een aantal keer sterk bekritiseerd. Zo werd het als flauw afgedaan en werd Den Uyl beticht van 'netelige keuterboerenpolitiek'.¹¹⁶ Hoewel de affaire geen verdere gevolgen had voor Beernink kan het ook niet volledig worden gezien als irrelevant voor zijn functioneren als politicus. Er was relatief veel aandacht voor in de geschreven pers, waardoor zijn imago ongetwijfeld enige schade heeft opgelopen. Door de kleinschaligheid van de overtreding was zijn politieke geloofwaardigheid echter nog grotendeels intact.

In 1950 vonden er twee affaires plaats die binnen deze categorie vallen. Beide keren betrof het een betrekkelijk zware overtreding, zeker in verhouding tot bijvoorbeeld de sigarettensmokkel van Beernink. Toch was de aandacht bij beide affaires zeer beperkt, in ieder geval met betrekking tot de hoedanigheid van de overtreders als politicus. Toen Huub Hermans, Tweede Kamerlid namens de CPN, samen met een aantal anderen werd opgepakt voor hulp bij desertie kreeg dat weliswaar behoorlijk wat aandacht, maar werd die aandacht niet vertaald naar opvattingen over zijn politiek functioneren en de gevolgen daarvoor. Een gevangenisstraf leidde niet tot uitsluiting van verkiesbaarheid, dus kon hij na het uitzitten van zijn straf gewoon terugkeren in de Kamer.¹¹⁷ Binnen de kranten wordt daar geen enkel oordeel over gegeven, men lijkt het persoonlijk handelen van Hermans buiten zijn functie niet relevant te vinden voor zijn hoedanigheid als politicus. In diezelfde lijn onthoudt het kabinet zich van nader commentaar en wijst het er op dat voor Kamerleden dezelfde wetten gelden als voor alle andere Nederlanders.¹¹⁸ De CPN probeert ook een scheiding te maken tussen het openbare -en privéleven van Hermans, door alle verantwoordelijkheid bij Hermans persoonlijk te leggen en zich van zijn gedrag te distantiëren.¹¹⁹

Waar er bij de affaire-Hermans betrekkelijk veel aandacht was in de kranten, maar het politiek geen enkele impact had is er bij de affaire rondom Eerste Kamerlid Edward Brongersma het tegenovergestelde aan de hand. De meeste kranten wijdden weliswaar een artikel aan zijn aftreden, maar daar blijft het meestal bij. Officieel trad hij terug als Kamerlid wegens gezondheidsredenen, iets wat sommige kranten dan ook voor waar aannemen en waar ze het bij laten zitten. Al vrij snel blijkt dat Brongersma is opgepakt voor ontucht met een minderjarige jongen. Pas na zijn terugtreden komt dit naar buiten, en daarmee lijkt de kous ook af. Later keert Brongersma nog wel terug in de Kamer, dus ook in dit geval lijkt er nog een zekere scheiding te bestaan tussen zijn privéleven en zijn openbare leven. Waar een politicus tegenwoordig vermoedelijk onherstelbaar beschadigd zou zijn kon Brongersma jaren later rustig terugkeren in de Eerste Kamer. Zijn terugtreden laat zien dat de affaire wel degelijk binnen de grenzen van de politiek valt, maar doordat er nog een zeker scheiding leek te bestaan tussen de private en politieke sfeer kon Brongersma later toch weer terugkeren.

Waar de affaires van Brongersma en Hermans grotendeels uit de sfeer van de politiek bleven was dat bij de onbeduidende sigarettensmokkel van Beernink al heel anders. Die vervaging van de scheiding tussen het persoonlijke handelen van politici en hun politieke hoedanigheid is bij de affaire-Duyn weliswaar minder zichtbaar, maar lijkt zich door te trekken naar het tweede incident omtrent Hamid Houda. Ruim een maand nadat de storm rond Houda wegens verborgen neveninkomsten was gaan liggen kwam hij opnieuw in opspraak. Toen naar buiten kwam dat hij zijn werknemers onder druk had gezet om te verzwijgen dat hij ze zwart betaalde en te vertellen dat hij zich slechts af en toe liet zien bij het bedrijf kon zijn fractie niet anders dan hem tot terugtreden te dwingen. Houda zelf was van

¹¹⁵ 'Mooi verhaal', *De Telegraaf* (23 oktober 1969).

¹¹⁶ 'Geachte redactie. Beernink', *De Volkskrant* (25 oktober 1969); Jacques Gans, 'Politiek op sloffen', *De Telegraaf* (23 oktober 1969).

¹¹⁷ 'Opmerkelijk zwijgen bij Communisten over arrestatie Kamerlid Hermans', *Het Parool* (25 oktober 1950).

¹¹⁸ 'C.P.N.-Kamerlid gearresteerd', *De Telegraaf* (25 oktober 1950).

¹¹⁹ 'C.P.N. laat gearresteerd Kamerlid vallen', *De Volkskrant* (27 oktober 1950).

mening dat een beslissing over het voortzetten van zijn Kamerlidmaatschap pas aan de orde zou zijn na uitspraak van de rechter¹²⁰, maar de heersende opvatting in de kranten was in lijn met de PvdA-fractie. Een politicus heeft een voorbeeldfunctie en dient elke twijfel aan zijn integriteit te vermijden, zo was de strekking.¹²¹ Zijn geloofwaardigheid en politiek prestige was hij al kwijt, het zou nu gaan om het vermijden van schade voor de partij.¹²² Het verloren vertrouwen in Houda's integriteit is hier van doorslaggevend belang, net als bij de meeste financiële affaires, waar dit dan ook een vervolg op is. Het terugtreden van Houda houdt uiteraard verband met het eerste incident, maar ongeacht de politieke gevolgen wordt deze affaire binnen de dagbladen als relevant gezien voor het politiek functioneren van Houda.

Het is op basis van slechts vijf onderzochte affaires in deze categorie lastig om harde conclusies te trekken. Desalniettemin lijkt de ontwikkeling die hierin valt te herkennen aan te sluiten bij de meer algemene trend van personalisering en een vervagende grens tussen de politiek en het persoonlijk handelen van politici, zoals geconstateerd in de inleiding en het eerste hoofdstuk. In 1950 leken persoonlijke affaires in veel mindere mate van belang voor het vertrouwen in een politicus dan in latere tijden, zoals in 1969 bij de smokkel van Beernink en in 1997 bij de affaire-Houda. De veranderde rol van de media, eveneens in de inleiding beschreven, zal hier ongetwijfeld ook een rol in hebben gespeeld. Hoewel de aandacht voor de overtreding van loek Duyn zeer beperkt was, lijkt het feit dat zo'n onbenullige affaire van een weinig bekend Kamerlid überhaupt aandacht kreeg en werd vertaald naar zijn hoedanigheid als politicus ook in deze trend te passen. Het lijkt zodoende aannemelijk dat deze categorie binnen de meer algemeen herkende trend van vervaging tussen het persoonlijke en het politieke past, maar echt harde uitspraken zijn wegens het beperkte onderzoeksmateriaal zoals gezegd niet mogelijk.

Relationele affaires

Bij relationele affaires gaat het om zaken waarbij een politicus in opspraak is geraakt door een kwestie uit de relationele sfeer. Hoewel deze categorie breder zou kunnen zijn, is er in dit onderzoek enkel sprake van buitenechtelijke relaties. Andere vormen van relationele affaires zijn niet gevonden. Zoals in het eerste hoofdstuk al duidelijk werd zijn er slechts twee relationele affaires opgespoord, een gegeven dat op zichzelf al veelzeggend lijkt. Zoals eerder behandeld kende de Nederlandse pers geen restricties op dit gebied, maar leek het uit zichzelf een grote terughoudendheid aan de dag te leggen op het gebied van relationele affaires. De twee affaires die wel zijn gevonden zijn daarom ook extra interessant. Het is namelijk de vraag wat er voor heeft gezorgd dat de Nederlandse pers hier wel aandacht aan besteedde.

De eerste affaire betreft de toenmalige minister van Defensie Sidney van den Bergh. In 1959 kwam naar buiten dat VVD'er Van den Bergh, sedert twee jaar weduwnaar, een relatie had met mevrouw Lek, een in Amerika woonachtige vrouw die verwickeld was in een echtscheidingsprocedure. Deze affaire leidde uiteindelijk tot het aftreden van de minister. In deze periode, nog voor de culturele revolutie van de jaren zestig, kende Nederland een veel striktere moraal.¹²³ Het wekt dan ook enige verbazing dat vrijwel alle dagbladen pas op het moment van aftreden verslag deden van de affaire. De enige krant die al eerder melding maakte van deze zaak is de communistische krant *De Waarheid*. Zij volgden daarmee publicaties in de buitenlandse media, die wel gretig over de zaak schreven. *De Waarheid* stelde dan ook dat de burgerlijke Nederlandse bladen zwegen vanwege een opdracht vanuit

¹²⁰ Houda (PvdA) verlaat Kamer onder grote druk van fractie', *De Volkskrant* (12 november 1997).

¹²¹ 'Commentaar: De Zaak Houda', *De Stem* (12 november 1997); 'Houda (slot)', NRC Handelsblad (12 november 1997).

¹²² 'Bijklussen Kamerleden schaadt aanzien democratie', *Eindhovens Dagblad* (11 november 1997).

¹²³ J. C. H. Blom, "De jaren vijftig" en "De jaren zestig", *BMGN-Low Countries Historical Review* 112:4 (1997), 517-528, alhier 523-524.

de regering om niets over de affaire naar buiten te brengen.¹²⁴ “Het Nederlandse volk wordt geacht hoog tegen haar ministers op te kijken”, aldus *De Waarheid*.¹²⁵ De burgerlijkheid van de pers en mindere mate van onafhankelijkheid ten opzichte van de politiek lijken zodoende te hebben geleid tot een grotere terughoudendheid bij de verslaggeving omtrent relationele affaires, welke tot diep in de privésfeer reiken. Toch heeft een relationele affaire in dit geval geleid tot het aftreden van een minister. Het is de vraag welke omstandigheden er aan hebben bijgedragen dat deze zeer persoonlijke affaire politiek relevant is geworden.

De officiële reden van aftreden luidde dat Van den Bergh bij de behandeling van een particuliere aangelegenheid volkomen vrijheid van beweging wilde hebben. De beslissing tot aftreden werd dan ook aan de minister zelf overgelaten, het kabinet zag het als een privézaak. Vanuit de politiek zelf leek de affaire zodoende geen belemmering te vormen, zoals relationele affaires eerder ook niet naar buiten kwamen en leidden tot aftreden. Bij zijn aantreden wist men bovendien van de situatie af, de regering vond het geen bezwaar. De relatie met een vrouw in echtscheiding leek op zichzelf dan ook niet van invloed op zijn functioneren als politicus. De tegenpartij in de echtscheidingszaak, de Familie Lek, ging echter dreigen met een schandaal als tactiek in de rechtszaak. Toen er bovendien publicaties in de Amerikaanse media verschenen over een lijst met geschenken die Van den Bergh aan mevrouw Lek had gegeven begonnen de minister en de VVD bang te worden voor meer publiciteit in Nederland. Publicatie van de geschenken, ter waarde van een aantal ton, zou het prestige van de partij ernstig aantasten.

In de verschillende dagbladen zijn verschillende geluiden te horen over de affaire en het aftreden van minister Van den Bergh. Enerzijds zou zijn gezag te veel zijn aangetast door de strakke moraal die toentertijd nog bestond, in het bijzonder voor openbare personen. De maatschappelijke conventie was dan ook dat hij moet aftreden, een minister zou onkreukbaar dienen te zijn. Anderzijds werd het vertrek van de minister ook betreurd. Er werd een aantal keer gewezen op de noodzaak van scheiding tussen het openbare leven en privéleven van politici. Een van de redenen daarvoor is dat het ambt van minister niet meer aantrekkelijk zou zijn wanneer je bij aantreding wist dat je in een glazen kooi zou zitten.¹²⁶ Van den Bergh zou bovendien een goede minister zijn en iedereen maakt fouten. Kortom, zijn geloofwaardigheid leek voor velen nog steeds intact, zijn privéleven was voor hen niet relevant. Het aftreden van de minister werd door sommigen dan ook betreurd, maar er was tevens lof voor hem, ook voor zijn beslissing om af te treden.

De andere affaire in deze categorie vond bijna dertig jaar later plaats, in 1986, toen staatssecretaris van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer Gerrit Brokx moest aftreden. Zoals in het vorige hoofdstuk kort beschreven werd als officiële reden voor zijn aftreden gegeven dat aanblijven als staatssecretaris een te groot risico zou vormen met een parlementaire enquête naar bouwsubsidies in het vooruitzicht.¹²⁷ Toch lijkt dit niet de enige reden te zijn geweest, al was het wel dit punt dat voornamelijk door de media werd belicht. Brokx zou namelijk een buitenechtelijke relatie onderhouden met de VARA-journaliste Marjolein Uitzinger. In *De Telegraaf* werd in zijn geheel voorbijgegaan aan dit punt, terwijl er in *De Volkskrant* slechts twee keer melding van werd gemaakt. Ook in *Het Parool* en de *Leeuwarder Courant* werd er één keer melding van gemaakt, verder lijkt de Nederlandse media de buitenechtelijke relatie van Brokx compleet te negeren. De weinige media-aandacht past in het beeld van terughoudendheid door de Nederlandse media, wat hier nog steeds van toepassing lijkt.

Uit de artikelen waarin er wel over wordt gesproken komt naar voren dat de relatie van Brokx met Marjolein Uitzinger binnenskamers wel degelijk een rol lijkt te hebben gespeeld. De relatie lag om

¹²⁴ ‘Wat doet minister Van den Bergh?’, *De Waarheid* (30 juli 1959); ‘Doofpot-Pers’, *De Waarheid* (30 juli 1959).

¹²⁵ ‘Doofpot-Pers’, *De Waarheid* (30 juli 1959).

¹²⁶ ‘Uit andere bladen. Privéleven en openbaar leven’, *Leeuwarder Courant* (11 augustus 1959).

¹²⁷ ‘Brokx slachtoffer van eigen blufpoker’, *De Volkskrant* (23 oktober 1986).

een aantal redenen gevoelig binnen het CDA, de partij van Brokx. Om te beginnen nam een deel van de CDA'ers het ideaal van het gezin als hoeksteen van de samenleving nog serieus, iets wat voortkwam uit de christelijke achtergrond van de partij.¹²⁸ Een buitenechtelijke relatie druist uiteraard in tegen dat ideaal, de beginselen van het CDA zouden zijn beschadigd.¹²⁹ Bovendien zou fractievoorzitter De Vries jaloers zijn geweest op Brokx en bestond er spanning tussen het striktere protestantse deel van de partij en het wat vrijere katholieke deel, waar Brokx deel van uitmaakte.¹³⁰ Wat het allemaal nog pikanter maakt is het feit dat Uitzinger voor de VARA werkzaam was, een tegenstander van het CDA. "Als dat geen politiek feit is, dan weet ik niet meer wat dat wel is", werd er dan ook gesteld in de *Leeuwarder Courant*.¹³¹ In de media was men zodoende terughoudend om Brokx zijn buitenechtelijke relatie aan te rekenen, maar binnenskamers lijkt het wel een rol te hebben gespeeld bij zijn aftreden.

Hoewel er slechts twee relationele affaires zijn gevonden en onderzocht, bieden ze toch enige inzicht in de invloed ervan op het politiek functioneren. Wat allereerst opvalt is de weinige aandacht die beide affaires hebben gekregen in de Nederlandse dagbladen. Deze constatering en het ontbreken van meer affaires in deze categorie lijken er dan ook op te wijzen dat relationele affaires relatief veraf stonden van de grenzen van politiek. Het al eerder aangehaalde citaat uit een artikel over Loek Duyn in *De Telegraaf* is dan ook veelzeggend: "Je kunt je als Kamerlid veel dingen permitteren – je mag vreemdgaan bij het leven – maar alcohol; dat is altijd hachelijk."¹³² Een erkend rokkenjager als Ruud Lubbers is bijvoorbeeld nooit in opspraak geweest wegens buitenechtelijke relaties. Zijn escapades bleven voorbehouden aan de daarvoor bestemde roddelbladen.¹³³ In de gevallen Van den Bergh en Brokx kwamen er dan ook extra gevoeligheden bij kijken, waardoor de affaires alsnog binnen de grenzen van de politiek zijn gevallen en invloed hadden op het politiek functioneren van beide heren. Bij Van den Bergh was men bang voor toekomstige publicaties die het aanzien van de partij zouden schaden. Er waren wel geluiden te horen over een aantasting van zijn gezag, maar daar stonden reacties tegenover die wezen op de noodzaak van een strakke scheiding tussen het openbare -en privéleven van politici. Hoewel het zodoende tegen de heersende moraal leek in te gaan, had de relatie van minister Van den Bergh vooral invloed op zijn functioneren als politicus door een aantal verzwarende omstandigheden. Datzelfde lijkt het geval bij de affaire van Brokx, hetgeen binnenskamers voor opschudding lijkt te hebben gezorgd, eveneens door verzwarende omstandigheden. Al met al lijkt er dan ook te kunnen worden aangenomen dat relationele affaires doorgaans buiten de grenzen van de politiek vielen, de impact ervan was beperkt. Bijzondere omstandigheden leidden er toe dat de affaires van Brokx en Van den Bergh wel politieke impact hadden en, zij het beperkt, in de media verschenen.

¹²⁸ Ben Rogmans, 'Brokx zocht en vond risico van politiek', *De Volkskrant* (23 oktober 1986).

¹²⁹ 'Marjolein telde niet mee als politiek feit', *Leeuwarder Courant* (28 oktober 1986).

¹³⁰ 'Marjolein telde niet mee als politiek feit', *Leeuwarder Courant* (28 oktober 1986).

¹³¹ 'Marjolein telde niet mee als politiek feit', *Leeuwarder Courant* (28 oktober 1986).

¹³² 'Kamerlid Duyn maakte drie misstappen teveel', *De Telegraaf* (22 april 1988).

¹³³ 'Lubbers' libido eindelijk in de krant', *De Volkskrant* (29 mei 2004).

Conclusie

Voortvloeiend uit een aantal belangrijke ontwikkelingen in de tweede helft van de twintigste eeuw was de invloed van persoonlijke affaires van politici op hun functioneren als politicus aan verandering onderhevig. Het persoonlijke in de politiek werd belangrijker, en daarmee het aanzien en imago van politici. Veel van de affaires die hier zijn onderzocht maakten juist daar inbreuk op, door in te druisen tegen de heersende publieke moraal. Die heersende moraal was echter ook aan verandering onderhevig, waardoor affaires niet altijd hetzelfde werden beoordeeld. Een laatste factor die een grote rol heeft gespeeld is de media, die eveneens grote veranderingen heeft ondergaan. De invloed van persoonlijke affaires van politici op hun politiek functioneren, de kern van deze scriptie, is gedurende de onderzoeksperiode dan ook niet gelijk gebleven. De grens tussen de private sfeer en de politiek lag niet vast, maar is door de tijd heen verschoven en verschilde bovendien per soort affaire.

De verwachting aan het begin van het onderzoek was dat de invloed van persoonlijke affaires gedurende de onderzoeksperiode groter zou zijn geworden en dat ze in toenemende mate binnen de grenzen van de politiek zouden vallen. In hoofdstuk 1 werd duidelijk dat er vanaf de jaren zestig inderdaad een toename te zien was in het aantal affaires in Nederland. De Nederlandse politieke cultuur leek bovendien open te zijn voor een grote verscheidenheid aan affaires. Een grote drempel om affaires aan het licht te brengen lijkt er vanaf de jaren zestig dan ook niet te zijn geweest, behalve op het gebied van relationele affaires. Affaires uit de relationele sfeer lijken dan ook weinig invloed te hebben uitgeoefend op het functioneren van politici. Er lijkt op dat gebied een strakke scheiding te zijn geweest tussen de private sfeer en de politiek. Bijzondere omstandigheden hebben ertoe geleid dat er überhaupt twee affaires in de media zijn verschenen en invloed hadden op het functioneren van politici. Relationele affaires lijken zodoende op zichzelf niet binnen de grenzen van de politiek te vallen en geen inbreuk te maken op het aanzien en imago van politici. Ook het toegenomen belang van het imago en het vertrouwen in de persoon van de politicus hebben daar geen verandering in gebracht.

Affaires in de andere categorieën maakten wel inbreuk op dat aanzien en imago. Zoals gezegd leidden liegen over een persoonlijk verleden en een verkeerde rol in de oorlog steevast tot een ernstige schending van iemands integriteit. Een dergelijke integriteitsschending bleek een garantie te zijn voor een vertrek uit de politiek en was dus van grote invloed op het functioneren van politici. Ook financiële affaires maakten inbreuk op het beeld van de integriteit van de betrokken politicus. Bovendien leidden financiële affaires tot twijfels over de bekwaamheid van politici. Zowel het beeld van de integriteit als dat van de bekwaamheid van politici had gevolgen voor hun imago en het vertrouwen in hen, twee zaken die juist belangrijker zijn geworden gedurende de tweede helft van de twintigste eeuw. Het ontbreken van affaires tot 1976 lijkt dan ook geen toeval. Tot 1976 leken ze, in ieder geval in de media, een beperkte invloed te hebben. Vanaf 1976 hadden financiële affaires wel een betrekkelijk grote invloed op het functioneren van politici en er lijkt hier geen sprake te zijn van een strakke scheiding tussen de private en politieke sfeer. Of het ook leidde tot politieke consequenties was afhankelijk van een aantal extra factoren, zoals de populariteit van de desbetreffende politicus en zijn politieke achtergrond.

Evenals financiële affaires hadden ook affaires waarbij politici een verkeersovertreding begingen invloed op hun politiek functioneren. Hoewel dat in leek te gaan tegen de morele normen had het niet zo zeer veel invloed op het beeld van hun integriteit, als wel van hun bekwaamheid. Het gezag van politici werd er door aangetast, maar het leek minder invloed te hebben op hun politieke geloofwaardigheid dan financiële affaires. Hoewel het aanzien en imago van politici belangrijker waren geworden was er vanaf de jaren zeventig ook ten aanzien van politici sprake van een verandering in de publieke moraal. Daardoor lijken verkeersovertredingen juist steeds minder invloed te hebben gehad op het functioneren van politici. De toegenomen zichtbaarheid van politici zorgde ervoor dat ze meer als normale mensen werden gezien, die een steekje konden laten vallen. Toen er nog een zekere

tolerantie bestond tegenover misstappen hadden verkeersovertredingen een grote invloed op het politiek functioneren, in het bijzonder voor vooraanstaande politici. Later werd die invloed minder, al had het nog steeds gevolgen voor het aanzien en imago van een politicus, zeker wanneer het een prominent politicus betrof.

Ook de overige affaires gingen doorgaans in tegen de heersende publieke moraal. Aanvankelijk leek er echter nog een strikte scheiding te bestaan tussen het private domein en de politiek. Relatief stevige overtredingen werden in de Nederlandse kranten niet vertaald naar gevolgen voor het politiek functioneren van politici. De persoon van de politicus was nog minder zichtbaar en het vertrouwen in politici werd er veel minder door geschaad. Het imago was dan ook nog minder van belang, waardoor affaires weinig invloed hadden op het functioneren van politici. Dat veranderde wederom vanaf de jaren zestig, toen de media veel meer aandacht aan affaires begon te besteden. Hoewel het wel tegen de heersende moraal inging waren de affaires echter veelal te klein om veel invloed uit te oefenen op iemands functioneren als politicus. De grens tussen de private sfeer en de politiek lijkt wel te zijn vervaagd, maar echt veel invloed op het functioneren van politici hadden overige affaires niet. Wellicht dat ook hier geldt dat, ondanks de grotere zichtbaarheid, de veranderde normen voor politici vanaf de jaren zeventig leidden tot minder invloed van persoonlijke affaires op het functioneren van politici.

Tot in de jaren zestig leken persoonlijke affaires van politici, bekeken vanuit de geschreven media, weinig invloed uit te oefenen op hun functioneren als politicus. De media leek niet erg happig te zijn op het verslag doen van persoonlijke affaires. Er lijkt sprake te zijn geweest van een strikte scheiding tussen de private sfeer en de politiek. Beginnend vanaf de jaren zestig werd die scheiding minder scherp en kwamen persoonlijke affaires van politici meer in de openbaarheid. De vertrouwensband tussen kiezer en gekozene werd belangrijker, en daarmee het imago en aanzien van politici, iets waar persoonlijke affaires juist afbreuk aan doen. De onafhankelijker rol van de media hierbij opgeteld zorgde voor meer aandacht voor dergelijke affaires in de Nederlandse dagbladen. De invloed ervan leek gedurende de jaren zestig dan ook toe te nemen. Vanaf de jaren zeventig was er echter sprake van een verandering in de publieke moraal ten aanzien van politici, waardoor misstappen hen minder kwalijk werden genomen. Daarbij maakte de aard van de misstap wel een groot verschil. Vooral bij verkeersovertredingen was die ontwikkeling namelijk duidelijk zichtbaar. Financiële affaires, veelal inbreuk makend op iemands integriteit, zijn echter juist pas zichtbaar vanaf de jaren zeventig en leken vanaf die tijd onverminderd van invloed op het functioneren van politici. Politici konden vanaf de jaren zeventig dus een foutje maken, maar wanneer hun integriteit in het geding was leek de publieke moraal strakker te gelden en hadden persoonlijke affaires onverminderd grote invloed op hun politiek functioneren. Hoewel persoonlijke affaires vanaf de jaren zestig zodoende zichtbaarder werden was de invloed ervan op het functioneren van politici door de veranderende publieke moraal niet altijd groter.

Bibliografie

Literatuur

- Aerts, Remieg, 'Emotie in de politiek: over politieke stijlen in Nederland sinds 1848', *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis* (2003), 12–25.
- Aerts, Remieg et al., *Land van kleine gebaren. Een politieke geschiedenis van Nederland 1780-2012* (Amsterdam, 2013).
- Blom, J. C. H., 'De jaren vijftig' en 'De jaren zestig', *BMGN-Low Countries Historical Review* 112:4 (1997), 517-528.
- Bornstein, Stephen E., 'The Politics of Scandal' in: Hall, Peter A., Jack Hayward en Howard Machin, *Developments in French Politics* (London, 1990), 269-281.
- Bösch, Frank, 'Politics with scandals. Germany and Britain in transnational perspective (1880-1914)', *Historia y política: Ideas, procesos y movimientos sociales* 39 (2018), 53-77.
- Brants, Kees en Philip van Praag, 'Signs of media logic. Half a century of political communication in the Netherlands', *Javnost-the public* 13:1 (2006), 25-40.
- Chalaby, Jean K., 'Scandal and the rise of investigative reporting in France', *American Behavioral Scientist* 47:9 (2004), 1194-1207.
- Corner, John, 'Mediated Persona and Political Culture: Dimensions of Structure and Process', *European Journal of Cultural Studies* 3:3 (2000), 386–402.
- Daloz, Jean-Pascal, 'Between majesty and proximity: The enduring ambiguities of political representation in France', *French Politics* 6.3 (2008), 302-320.
- De Beus, Jos, *Na de beeldenstorm. Een beschouwing over de werking van de toeschouwersdemocratie in Nederland* (2002).
- De Dijn, Annelien, 'R. Aerts, J. de Jong, H. te Velde, Het persoonlijke is politiek. Egodocumenten en politieke cultuur', *BMGN - Low Countries Historical Review* 118:3, 410-412.
- De Rooy, Piet, *Ons stipje op de waereldkaart: de politieke cultuur van Nederland in de negentiende en twintigste eeuw* (Amsterdam, 2014).
- Esser, Frank en Uwe Hartung, 'Nazis, pollution, and no sex: Political scandals as a reflection of political culture in Germany', *American Behavioral Scientist* 47:8 (2004), 1040-1071.
- Huberts, Leonardus Wilhelmus Johannes Clemens, *Integriteit en integritisme in bestuur en samenleving: wie de schoen past...* (2005).
- Jenkins, Brian en Peter Morris, 'Political scandal in France', *Modern & Contemporary France* 1:2 (1993), 127-137.
- Kaal, Harm, 'A friendly match. Sport and political culture in the Netherlands between the 1950s and the 1970s' in: P. Puschmann en T. Riswick (red.), *Building Bridges. Scholars, History and Historical Demography. A Festschrift in Honor of Professor Theo Engelen* (Nijmegen, 2018), 216-236.
- Kaal, Harm, 'Popular politicians: the interaction between politics and popular culture in the Netherlands, 1950s–1980s', *Cultural and Social History* (2018).
- Kroeze, Ronald, *Een kwestie van politieke moraliteit: Politieke corruptieschandalen en goed bestuur in Nederland, 1848-1940* (Hilversum, 2013).
- Langer, Ana Inés, 'A Historical Exploration of the Personalisation of Politics in the Print Media: The British Prime Ministers (1945–1999)', *Parliamentary Affairs* 60:3 (2007), 371–387.

- Langer, Ana Inés, 'The Politicization of Private Persona: Exceptional Leaders or the New Rule? The Case of the United Kingdom and the Blair Effect', *The International Journal of Press/Politics* 15:1 (2010), 60-76.
- Manin, Bernard, *The principles of representative government* (Cambridge, 1997).
- Marsh, David, Paul 't Hart en Karen Tindall, 'Celebrity Politics: The Politics of the Late Modernity?', *Political Studies Review* 8:3 (2010), 322-340.
- Renders, Hans en Gerrit Voerman, *Privé in de politieke biografie* (Amsterdam, 2007).
- Street, John, *Politics & popular culture* (Cambridge, 1997).
- Te Velde, Henk, *Stijlen van Leiderschap. Persoon en Politiek van Thorbecke tot Den Uyl* (Amsterdam, 2002).
- Thompson, John B., *Political scandal: Power and visibility in the media age* (Cambridge, 2013).
- Tumber, Howard, 'Scandal and media in the United Kingdom: From major to Blair', *American Behavioral Scientist* 47:8 (2004), 1122-1137.
- Van Santen, Rosa, *Popularization and personalization: a historical and cultural analysis of 50 years of Dutch political television journalism* (Amsterdam, 2012).
- Van Vree, Frank, *De metamorfose van een dagblad. Een journalistieke geschiedenis van de Volkskrant* (Amsterdam, 1996).
- Voerman, Gerrit, 'De onstuitbare opmars van het private in de politiek' in: Renders, H. en G. Voerman (red.), *Privé in de politieke biografie* (Amsterdam, 2007), 15-23.
- Vondeling, Anne, *Schijn des kwaads* (Den Haag, 1978).
- Wolf, Mariëtte, *Het geheim van De Telegraaf. Geschiedenis van een krant* (Amsterdam, 2009).

Primaire bronnen

De Telegraaf

- 'C.P.N.-Kamerlid gearresteerd', *De Telegraaf* (25 oktober 1950).
- 'Commentaar. Zo hoort het en niet anders', *De Telegraaf* (19 juli 1966).
- 'Commentaar', *De Telegraaf* (22 juli 1966).
- 'Commentaar', *De Telegraaf* (30 augustus 1966).
- 'Rechterhand minister legt ook functie neer', *De Telegraaf* (30 augustus 1966).
- 'Borrel brak reeds vele carrières', *De Telegraaf* (30 april 1968).
- 'Onoplosbaar', *De Telegraaf* (2 juni 1968).
- 'Onoplosbaar', *De Telegraaf* (2 juli 1968).
- Jacques Gans, 'Politiek op sloffen', *De Telegraaf* (23 oktober 1969).
- 'Mooi verhaal', *De Telegraaf* (23 oktober 1969).
- 'Vrolijke Haagse babbel na Beernink's minismokkel', *De Telegraaf* (25 oktober 1969).
- 'Minister Pronk', *De Telegraaf* (12 maart 1975).
- '"Regeren en drank gaan niet samen"', *De Telegraaf* (31 mei 1975).

'Kort geding Van den Bergh tegen HP', *De Telegraaf* (3 juli 1987).

'De kapitalistische smaak van socialist Harry van den Bergh', *De Telegraaf* (4 september 1987).

'Wim Kok', *De Telegraaf* (4 september 1987).

J.W.A. Simmers, 'Wat anderen ervan denken. Kamerlid', *De Telegraaf* (9 februari 1988).

'CDA'er Duyn bedankt voor Kamerlidmaatschap', *De Telegraaf* (21 april 1988).

'Kamerlid Duyn maakte drie misstappen teveel', *De Telegraaf* (22 april 1988).

Leo Derksen, 'Op zicht. Noodlot', *De Telegraaf* (25 april 1988).

Kees Lunshof, 'Kamer is geblunder beu', *De Telegraaf* (26 april 1988).

'Evenhuis' positie verder verzwakt?', *De Telegraaf* (7 juni 1989).

'Evenhuis', *De Telegraaf* (29 juni 1989).

Kees Lunshof, 'Politiek', *De Telegraaf* (4 juli 1989).

'Tara Varma', *De Telegraaf* (31 oktober 1994).

'Varma hoeft niet weg na fraudezaak', *De Telegraaf* (21 december 1994).

De Volkskrant

'C.P.N. laat gearresteerd Kamerlid vallen', *De Volkskrant* (27 oktober 1950).

'Ten geleide', *De Volkskrant* (30 augustus 1966).

'Smallenbroek gaat', *De Volkskrant* (30 augustus 1966).

'Beernink blijft in kabinet', *De Volkskrant* (23 oktober 1969).

'Geachte redactie. Beernink', *De Volkskrant* (25 oktober 1969).

'Gelijke behandeling', *De Volkskrant* (12 maart 1975).

'Niet aftreden', *De Volkskrant* (12 maart 1975).

'Opinie. Gewone burger', *De Volkskrant* (18 april 1975).

'Ten Geleide', *De Volkskrant* (8 maart 1978).

'Het CDA ritselt handig verder', *De Volkskrant* (11 maart 1978).

'Den Haag Dinsdag', *De Volkskrant* (14 maart 1978).

Ben Rogmans, 'Brokx zocht en vond risico van politiek', *De Volkskrant* (23 oktober 1986).

'Brokx slachtoffer van eigen blufpoker', *De Volkskrant* (23 oktober 1986).

H. Visser, 'Van den Bergh zou eigen succes betreuren', *De Volkskrant* (25 juli 1987).

Jan Tromp, 'Aandelenbezit', *De Volkskrant* (22 augustus 1987).

'Fans Harry van den Bergh vooral buiten eigen partij', *De Volkskrant* (4 september 1987).

'Ten Geleide. Boerenslimheid', *De Volkskrant* (22 april 1988).

Jan Tromp, 'Evenhuis weet goed de weg in wandelgangen', *De Volkskrant* (29 juni 1989).

'Brinkmans onschendbaarheid', *De Volkskrant* (11 april 1994).

'Makers van reporter verdienen navolging, geen kritiek', *De Volkskrant* (12 april 1994).

'Geachte Redactie. Brinkman', *De Volkskrant* (13 april 1994).

'Houda (PvdA) verlaat Kamer onder grote druk van fractie', *De Volkskrant* (12 november 1997).

'Lubbers' libido eindelijk in de krant', *De Volkskrant* (29 mei 2004).

Nieuwsblad van het Noorden

'Commentaar. De positie van de heer Mellema', *Nieuwsblad van het Noorden* (3 mei 1968).

'CDA'er Duyn toch uit Kamer', *Nieuwsblad van het Noorden* (21 april 1988).

NRC Handelsblad

'In opspraak geraakte Kamerleden komen verder in de problemen; Zaak-Houda pijnlijk voor PvdA',
NRC Handelsblad (25 september 1997).

'Houda (slot)', *NRC Handelsblad* (12 november 1997).

De Waarheid

'Doofpot-Pers', *De Waarheid* (30 juli 1959).

'Wat doet minister Van den Bergh?', *De Waarheid* (30 juli 1959).

Leeuwarder Courant

'Uit andere bladen. Privéleven en openbaar leven', *Leeuwarder Courant* (11 augustus 1959).

'Marjolein telde niet mee als politiek feit', *Leeuwarder Courant* (28 oktober 1986).

Overige kranten

'Opmerkelijk zwijgen bij Communisten over arrestatie Kamerlid Hermans', *Het Parool* (25 oktober 1950).

'Elders geknipt. Mellema', *Friese koerier* (3 mei 1968).

'Vrijmoedig commentaar. Gewone mensen', *De Tijd* (4 september 1972).

'CDA-kamerlid in opspraak na gebruik van geboortekrik', *Het Vrije Volk* (18 september 1986).

'Kamerlid Duyn woordvoerder af na dronken rijden', *Limburgsch dagblad* (5 november 1987).

'Zwijgen of wijken?', *Nederlands Dagblad* (6 november 1987).

'Uit brieven van lezers. Drinkebroers', *Trouw* (12 november 1987).

'Commentaar: Nevenfunctie PvdA-kamerlid Houda', *De Gelderlander* (26 september 1997).

'Bijklassen Kamerleden schaadt aanzien democratie', *Eindhovens Dagblad* (11 november 1997).

'Commentaar: De Zaak Houda', *De Stem* (12 november 1997).

Bijlage 1: Database affaires

Naam	Jaartal	Thema	Korte omschrijving	Partij	Geslacht	Functie	Consequentie
Bauke Roolvink		1976 Financieel	Geheime functie als z	ARP	Man	Tweede Kamerlid	Geen, sindsdien v
Ruud Lubbers		1976 Financieel	Overheidssteun voor	CDA	Man	Minister van Economische Za	Geen
Piet van Zeil		1978 Financieel	Mocht tijd lang gratis	KVP	Man	Tweede Kamerlid	Geen
Ruud Lubbers		1978 Financieel	R3-affaire, investerin	CDA	Man	Tweede Kamerlid	Geen
Jaap Metz		1982 Financieel	Misbruik positie als j	VVD	Man	Aanstaand Tweede Kamerlid	Geen
Harry van den Bergh		1987 Financieel	Mogelijke voorkenni	PvdA	Man	Tweede Kamerlid	Aftreden als Kame
Albert-Jan Evenhuis		1989 Financieel	Corruptie (belangen	VVD	Man	Staatssecretaris midden -en k	Aftreden als demi
Ruud Lubbers		1989 Financieel	Had als MP zich inges	CDA	Man	Minister-president	Geen
Elco Brinkman		1994 Financieel	Commissaris bij bedri	CDA	Man	Fractievoorzitter Tweede Kar	Geen
Tara Singh Varma (3x)		1994 Financieel	Financiële affaires ro	GroenLink	Vrouw	Tweede Kamerlid	Geen
Frits Bolkestein		1996 Financieel	Hij had als commissar	VVD	Man	Fractievoorzitter Tweede Kan	Opschorten never
Hamid Houda		1997 Financieel	Verborgten staatshoofd	PvdA	Man	Tweede Kamerlid	Korting op vergoe
Piet van Zeil		1984 Financieel	Onbetaald zijn huis la	KVP/CDA	Man	Tweede Kamerlid/staatssecre	Geen
Edward Brongersma		1950 Overtreding	Wegens overtreding	PvdA	Man	Eerste Kamerlid	Aftreden als Kame
Huub Hermans		1950 Overtreding	Onderdak verleend a	CPN	Man	Tweede Kamerlid	Geen, trad pas jaa
Otto Boetes		1968 Overtreding	Bevriend staatshoofd	PSP	Man	Eerste Kamerlid	Geen
Henk Beernink		1969 Overtreding	Betrapt op smokkele	CHU	Man	Minister van Binnenlandse Z	Geen
Cees Berkhouwer		1983 Overtreding	Zou na een receptie	VVD	Man	Lid Europees Parlement	Geen
Loek Duyn		1986 Overtreding	Gebruik van verbode	CDA	Man	Tweede Kamerlid	Geen
Hans Janmaat		1996 Overtreding	Veroordeeld tot een	CD	Man	Tweede Kamerlid	Geen
Hamid Houda		1997 Overtreding	Druk uitgeoefend op	PvdA	Man	Tweede Kamerlid	Aftreden als Kame
Hans Janmaat		1997 Overtreding	Aanzetten tot discrim	CD	Man	Fractievoorzitter Tweede Kar	Geen
Sidney van den Bergh		1959 Relatieeel	Relatie met ongesche	VVD	Man	Minister van Defensie	Aftreden als mini
Gerrit Brokx		1986 Relatieeel	Buitenechtelijke rela	CDA	Man	Staatssecretaris van Volkshui	Aftreden (andere
Jan Smalenbroek		1966 Verkeersovertreding	Aanrijding met gepar	ARP	Man	Minister van Binnenlandse Z	Aftreden als mini
Jur Mellema		1968 Verkeersovertreding	Veroordeling tot twe	CHU	Man	Fractievoorzitter Tweede Kar	Tijdelijk aftreden
Jan Pronk		1975 Verkeersovertreding	Met de auto in de be	PvdA	Man	Minister van Ontwikkelingss	Geen
Loek Duyn		1987 Verkeersovertreding	Betrapt op rijden ond	CDA	Man	Tweede Kamerlid/woordvoe	Afstaan woordvoe
Hendrik Pors		1972 Verkeersovertreding	Aangehouden na gev	DS'70	Man	Tweede Kamerlid (vice-fracti	Terugtrekken als l
Ruud Lubbers		1974 Verkeersovertreding	Verkeerszuil omver g	CDA	Man	Minister van Economische Za	Geen
Loek Duyn		1988 Verkeersovertreding	Parkeren op invalide	CDA	Man	Tweede Kamerlid	Aftreden als Kame
Hendrik Adams		1966 Verleden	Had nationaal-sociali	Boerenpa	Man	Eerste Kamerlid	Aftreden als Kame
Eibert Meester		1976 Verleden	Onrechtmatige uitke	PvdA	Man	Eerste Kamerlid	Aftreden als Kame
Willem Aantjes		1978 Verleden	Tijdens WO II lid gew	ARP	Man	Fractievoorzitter Tweede Kar	Aftreden als Kame
Charl Schwieter		1982 Verleden	Leugens opleiding en	VVD	Man	Staatssecretaris van Defensie	Aftreden als staat
Roel in't Veld		1993 Verleden	Had betaalde bijbaan	PvdA	Man	Staatssecretaris van Onderwi	Aftreden als staat
Evan Rozenblad		1994 Verleden	Onjuiste informatie c	PvdA	Man	Tweede Kamerlid	Aftreden als Kame
Kees van Dijk		1981 Verleden	Oude uitspraken ove	CDA	Man	Minister van Binnenlandse Z	Geen